

PROGRAM EDUKACYJNY „CHRONIĘ KARPACKĄ PRZESTRZEŃ”

KLASY IV-VIII SZKÓŁ PODSTAWOWYCH

Autorka: Ewa Cisto

PROGRAM EDUKACYJNY
„CHRONIĘ KARPACKĄ PRZESTRZEŃ”
KLASY IV-VIII SZKÓŁ PODSTAWOWYCH

Autorka: Ewa Ciśło

Zakliczyn, 2019

Publikacja została wydana w ramach projektu „Planowanie przestrzenne jako narzędzie ochrony przyrody w Karpatach”, współfinansowanego przez Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie oraz Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Krakowie.

Recenzja merytoryczna:

Krystyna Dynowska – Chmielewska, Anna Podbielska

Opracowanie graficzne, skład i projekt okadki:

Marcin Mazan

Korekta językowa:

Paulina Foszczyńska, Kinga Foszczyńska

Wydawca:

Copyright © by Stowarzyszenie Ekopsychologia

ul. Grabina 6/18, 32-840 Zakliczyn

www.ekopsychologia.pl

Publikacja bezpłatna

Nakład 1000 sztuk

Druk i oprawa:

Grupa DS. s.c. Sławomir Dyląg, Marcin Garbacz

ul. Tadeusza Szafrana 5c/13, 30-363 Kraków

ISBN 978-83-921432-8-4

Wydanie I, Zakliczyn 2019

Za treść w dofinansowanej publikacji odpowiada beneficjent.

Unia Europejska
Fundusz Spójności

SPIS TREŚCI

REKOMENDACJE PROGRAMU EDUKACYJNEGO	3
Opis pakietu edukacyjnego „Chronię Karpacką Przestrzeń” wraz z rekomendacjami dotyczącymi wykorzystania w praktyce edukacyjne	3
Notka o autorkach recenzji	5
PROGRAM EDUKACYJNY „CHRONIĘ KARPACKĄ PRZESTRZEŃ”	7
Wstęp	7
Koncepcja programu	7
Szczegółowe cele kształcenia i wychowania	9
Treści programu „Chronię karpacką przestrzeń”	9
Metody i narzędzia pracy (z uwzględnieniem narzędzi ICT)	12
Sposoby oceniania	12
Ewaluacja programu	12
JĘZYK POLSKI - JEST SPRAWA!	13
Scenariusz zajęć	13
Lekcja 1	14
Czytanie ze zrozumieniem – klucz i punktacja	14
Reportaż	16
Test czytania ze zrozumieniem	17
JĘZYK POLSKI - KARPACKI TOTALIZATOR	18
LEGEND	18
Scenariusz zajęć	18
Lekcja 2	19
Legenda o Biesie i Czadach	19
HISTORIA - DAWNO TEMU W GÓRACH	23
Scenariusz zajęć	23
Teksty źródłowe do analizy	24
Prezentacja "Życie na Podhalu"	25
BIOLOGIA - INSPEKTOR POROST	29
Scenariusz zajęć	29
PRZYRODA	31
Scenariusz zajęć	31
Lekcja 3	32
Zasady bezpiecznego poruszania się po górach	32
MATEMATYKA - ZABAWY Z MATEMATYKĄ W GÓRACH	37
Scenariusz zajęć	37
Lekcja 4	38
Zadania tekstowe	39

Krzyżówka.....	40
Zgadywanki.....	41
Rebus do rozwiązania.....	43
INFORMATYKA - CO WIESZ O KARPATACH.....	45
Scenariusz zajęć.....	45
Lekcja 5.....	46
KARPATY.....	46
Fragment Kodeksu Dobrej Praktyki Kształtowania Przestrzeni w Karpatach.....	50
PLASTYKA - MAGICZNA KULTURA ŁEMKÓW.....	53
Scenariusz zajęć.....	53
Prezentacja "Łemkowie".....	54
PLASTYKA - PLANUJ PRZESTRZEŃ W PIENINACH.....	77
Scenariusz zajęć.....	77
Lekcja 6.....	78
Pieniny.....	78
Prezentacja "Pieniny".....	79
MUZYKA.....	87
Scenariusz zajęć.....	87
Lekcja 7.....	88
Prezentacja "Tańce".....	89

REKOMENDACJE PROGRAMU EDUKACYJNEGO

Opis pakietu edukacyjnego „Chronię Karpacką Przestrzeń” wraz z rekomendacjami dotyczącymi wykorzystania w praktyce edukacyjne

Pakiet edukacyjny zatytułowany „Chronię karpacką przestrzeń” obejmuje program edukacyjny oraz obudowę metodyczną w postaci scenariuszy sześciu lekcji wraz z materiałami pomocniczymi. Przeznaczony jest dla III/IV etapu edukacyjnego (szkoła ponadpodstawowa/ponadgimnazjalna) i stanowi ostatnią z trzech części cyklu o tym samym tytule. Ideą wiodącą jest w nim wieloaspektowe podejście do ochrony przyrody Karpat jako wspólnego dobra mieszkańców Europy ze szczególnym uwzględnieniem roli i odpowiedzialności człowieka. Pakiet ma charakter interdyscyplinarny, odwołuje się do holistycznej koncepcji rozwoju człowieka i rozwija podejście z wcześniejszych etapów: od obserwowania i doświadczania rzeczywistości do jej kreowania.

Konstruując program, Autorka przyjęła uporządkowaną strukturę, której elementy stanowią: wstęp, koncepcja programu, szczegółowe cele kształcenia i wychowania, treści programowe, formy, metody i narzędzia pracy, sposoby oceniania, ewaluacja programu. Obudowa programu obejmuje sześć scenariuszy zajęć: po jednym do języka polskiego, historii, biologii i informatyki oraz dwa z matematyki. Pięć spośród wymienionych scenariuszy zostało uszczegółowionych w materiałach zatytułowanych „Lekcja krok po kroku”. Do pięciu scenariuszy dołączono prezentacje multimedialne, ponadto do scenariusza z historii – tekst źródłowy, a do scenariusza z matematyki – kartę pracy.

W aspekcie merytorycznym Autorka programu jako główne jego filary wskazuje przemyślaną gospodarkę przestrzenną oraz ochronę przyrody karpackiej. Należy zaznaczyć, że planowanie przestrzenne i ochrona środowiska mają charakter kompleksowy i są przedmiotem zainteresowania wielu dziedzin. Związek pomiędzy przestrzennym planowaniem/zagospodarowaniem a przekształcaniem/wykorzystaniem i ochroną środowiska nie budzi zatem wątpliwości. Zagadnienia te często są traktowane łącznie, w fazie opracowania planu przestrzennego zagospodarowania miejscowości/kraju czy w fazie realizacji tzw. polityki środowiskowej. W taki sposób myślenia w pełni wpisuje się zaprezentowany program.

W aspekcie formalnym program jest zgodny z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (Dz.U. 2018 poz. 467).

Dla potencjalnych użytkowników ważne jest jednoznaczne podkreślenie, że pakiet nie zawiera programu nauczania, lecz program edukacyjny. W tym miejscu należy przypomnieć, że zgodnie z zapisami Ustawy o systemie oświaty „przez program nauczania do danych zajęć edukacyjnych z zakresu kształcenia ogólnego należy rozumieć opis sposobu realizacji celów wychowania lub kształcenia oraz treści nauczania ustalonych odpowiednio w podstawie programowej wychowania przedszkolnego lub podstawie programowej kształcenia ogólnego dla danego etapu edukacyjnego lub opis sposobu realizacji celów kształcenia oraz treści nauczania zajęć edukacyjnych, dla których nie została ustalona podstawa programowa kształcenia ogólnego, lecz program nauczania tych zajęć został włączony do szkolnego zestawu programów nauczania” (Ustawa o systemie oświaty, art. 3 pkt. 13 b). Termin program edukacyjny nie pojawia się w prawie oświatowym. Nie jest także jednoznacznie definiowany w literaturze pedagogicznej. Najbliższa charakterowi i zakresowi recenzowanego dokumentu jest definicja Stanisława Dylaka, wg którego program (w ogóle – dopisek recenzentek) to „ogół doświadczeń edukacyjnych zaplanowanych dla ucznia i nauczyciela, które mają doprowadzić ucznia do osiągnięcia określonych stanów, bądź umożliwić mu doświadczenie określonych przeżyć poznawczych i emocjonalnych” (S. Dylak, Wprowadzenie do konstruowania szkolnych programów nauczania, Warszawa 2000, s. 15). W świetle przeprowadzonego wywodu program „Chronię karpacką przestrzeń” jest, jak słusznie go nazywa Autorka, programem edukacyjnym, a nie programem

nauczania, zawiera bowiem jedynie wybrane treści z podstawy programowej i nie jest przeznaczony do jednych zajęć edukacyjnych, lecz ma charakter interdyscyplinarny, a jego deklarowaną istotą jest doświadczanie prowadzące do kształtowania postaw. Taki status programu rodzi pytania o sposób jego włączenia do całokształtu działań edukacyjnych szkoły.

W opinii recenzentek najlepszym rozwiązaniem byłaby realizacja programu (z wykorzystaniem obudowy) jako innowacji pedagogicznej o charakterze programowo-organizacyjnym. Program „Chronię karpacką przestrzeń” posiada cechy innowacji pedagogicznej, wskazywane w literaturze przedmiotu i w prawie oświatowym. Spośród wielu propozycji precyzowania tego pojęcia na potrzeby recenzji przyjęto definicję Doroty Ekiert-Grabowskiej, według której „innowacje pedagogiczne to zmiany zawierające elementy nowości, wprowadzone świadomie do systemu szkolnego w celu ulepszenia praktyki edukacyjnej zgodnie z określonymi potrzebami pedagogicznymi” (D. Ekiert-Grabowska, *Kierowanie zmianą*, Warszawa 1997, s. 21). W świetle Ustawy Prawo oświatowe działalność innowacyjna stanowi integralny element działalności szkoły. Istotne jest, że w obecnym kształcie prawa oświatowego pojęcie innowacji pedagogicznej pojawia się w związku z kształtowaniem postaw uczniów, które są postulowane również w recenzowanym programie. Wśród zadań systemu oświaty wymienia się „kształtowanie u uczniów postaw (...) sprzyjających aktywnemu uczestnictwu w życiu gospodarczym, w tym poprzez stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych” (Ustawa Prawo oświatowe z dnia 14 grudnia 2016 r. z późniejszymi zmianami, art. 1 pkt 18). Założenia programu „Chronię karpacką przestrzeń” mają więc charakter innowacyjny. W aspekcie programowym Autorka proponuje bowiem wyeksponowanie i rozbudowanie tych treści podstawy programowej, które mogą wspierać kształtowanie postaw służących ochronie karpackiej przyrody i kreowaniu przemyślanej gospodarki przestrzennej. Przedstawiony zbiór założeń programowych ma charakter ścieżki międzyprzedmiotowej, która obecnie nie funkcjonuje jako rozwiązanie organizacyjne przewidziane w standardowym nurcie pracy dydaktycznej szkoły.

Wprowadzenie programu jako innowacji pedagogicznej w świetle prawa oświatowego nie wymaga żadnych działań formalnych. W obecnym stanie prawnym zniesiono konieczność zgłaszania innowacji kuratorowi oświaty i organowi prowadzącemu szkołę. Zrezygnowano również z formalnych wymagań warunkujących wprowadzenie innowacji. Jednak z punktu widzenia planowania i organizowania pracy dydaktycznej niezbędne będzie podjęcie decyzji na poziomie szkoły o realizacji innowacji, dokonanie ustaleń w zespole międzyprzedmiotowym, który będzie zaangażowany w jej realizację oraz przedstawienie założeń innowacji radzie pedagogicznej.

Wspomniana innowacja pedagogiczna może być realizowana w ramach obowiązkowych zajęć dydaktycznych z przedmiotów objętych zakresem programu (treści programu korespondują bowiem z wybranymi treściami podstawy programowej): albo w ramach tradycyjnych lekcji szkolnych, albo w formie projektu międzyprzedmiotowego, również realizowanego na zajęciach lekcyjnych lub pozalekcyjnych.

W pierwszym wariantcie nauczyciele poszczególnych przedmiotów realizują scenariusze zajęć w dowolnej kolejności, zgodnej z rozkładem materiału na dany rok szkolny. Każdy scenariusz stanowi odrębną całość i jest kolejnym przyczynkiem do podkreślenia znaczenia ochrony karpackiej przyrody. Drugi wariant wymagałby określonej koordynacji i organizacji pracy. Po pierwsze – należałoby określić temat projektu. Może to być temat o charakterze tradycyjnym, np. zgodny z tematem programu. Sugerowanym rozwiązaniem dla projektu realizowanego na tym etapie edukacyjnym byłoby jednak zastosowanie strategii nauczania problemowego, zgodnie z którą temat projektu stanowiłby problem do rozwiązania w toku realizacji poszczególnych zajęć. Temat taki musiałby łączyć wszystkie scenariusze przewidziane do realizacji w ciąg działań, służących rozwiązaniu podjętego problemu. Na podstawie ustalonego planu konieczne byłoby skoordynowanie w czasie realizacji kolejnych zajęć przedmiotowych. Ponadto należałoby uwzględnić dodatkowe zajęcia wprowadzające do projektu oraz dodatkowe zajęcia podsumowujące wszystkie zrealizowane działania, np. lekcja wychowawcza,

w ramach której można by przeprowadzić coaching, wskazywany przez Autorkę jako źródło informacji na potrzeby ewaluacji programu.

Niezależnie od przedstawionego wyżej modelu innowacji pedagogicznej, pozwalającego na realizację całości założeń programowych, program może być dla nauczycieli po prostu źródłem pomysłów na lekcje/zajęcia związane z zagadnieniami edukacji regionalnej lub inspiracją do tworzenia własnych rozwiązań w tym zakresie.

Krystyna Dynowska-Chmielewska

Anna Podbielska

Nowy Sącz, marzec 2019

Notka o autorkach recenzji

Krystyna Dynowska-Chmielewska

Nauczyciel dyplomowany. Absolwentka filologii polskiej i nauk społecznych, kwalifikacje w zakresie organizacji i zarządzania w oświacie, kwalifikacje w zakresie andragogiki, kwalifikacje edukatorskie; drugi stopień specjalizacji w zakresie kształcenia i doskonalenia zawodowego w oświacie.

W latach 1996-1998 rzeczoznawca MEN ds. opinii kwalifikujących podręczniki do użytku szkolnego. Uczestniczka ogólnopolskich programów, m. innymi: Nowa Szkoła (grupa 100/1, 1998 r.), Gimnazjum 2002, Wizytator (2004), promotor nowej podstawy programowej MEN w ramach ogólnopolskiego programu Edukacja bezpieczna, przyjazna i nowoczesna (2008-2009) ekspert systemowym projekcie MEN Opracowanie i wdrożenie nowego systemu pracy z uczniem zdolnym (2012-2013). Ekspert metodyczny projektu Jasielska Liga Naukowa z Lotosem (2013-2018).

Autorka publikacji naukowych i metodycznych (artykuły w Zeszytach Filozoficznych WSP

w Krakowie, Kapitał intelektualny osób aktywnych zawodowo wyd. WSB-NLU w Nowym Sączu; kwartalnik WOM w Nowym Sączu: Problemy Edukacji, Nowosądecki Kwartalnik Oświatowy, biuletyn Kuratorium Oświaty w Nowym Sączu Problemy Oświaty i Wychowania, kwartalnik MCDN w Krakowie Hejnał Oświatowy; zeszyty metodyczne dla nauczycieli języka polskiego, WOM Nowy Sącz, Sprawdziany z języka polskiego Wyd. Bez Korepetycji Kraków). Współautorka Innowacyjnej koncepcji wspierania uzdolnień uczniów w województwie Małopolskim (Nowy Sącz, 2009, 2013).

Pracowała jako nauczyciel akademicki, logopeda w poradni psychologiczno-pedagogicznej, nauczyciel języka polskiego w różnych typach szkół (1987-2000). Pełniła funkcję dyrektora Centrum Rozwoju Edukacji Wyższej Szkoły Biznesu-National Louis University w Nowym Sączu (2007-2009). Wieloletni nauczyciel konsultant, kierownik pracowni diagnoz pedagogicznych w Wojewódzkim Ośrodku Metodycznym w Nowym Sączu (1991-2000). Posiada dorobek zawodowy w projektowaniu edukacyjnym i zarządzaniu w oświacie, w tym w zarządzaniu projektami. Doświadczony edukator. Prowadziła zajęcia w ramach wojewódzkich i regionalnych konferencji, w tym – konferencja rektorów szkół wyższych i dyrektorów wojewódzkich ośrodków metodycznych makroregionu Polski Południowej (1992), warsztaty dla wicekuratorów makroregionu Polski Południowej „Demokracja w Szkole” (1997), warsztaty dla wizytatorów KO w Nowym Sączu „Diagnoza pracy szkoły”, „Projektowanie pracy szkoły” (1995, 1998), warsztaty na ogólnopolskich konferencjach dla dyrektorów organizowanych przez WSB-NLU w Nowym Sączu „Rola dyrektora w programowaniu pracy szkoły”, „Mierzenie jakości pracy szkoły”, „Możliwości wykorzystania TI w zarządzaniu szkołą” (1999, 2002, 2007), wykład na wojewódzkiej konferencji organizowanej przez Małopolskie Centrum Przedsiębiorczości i Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego „Szkoła wobec wyzwania pracy z uczniem zdolnym” (2008); wykład na II Kongresie Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Edukacja Równych Szans (2016). Prowadziła

zajęcia na studiach podyplomowych Obszary wsparcia EFS realizowanych na zlecenie Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju dla pracowników instytucji zaangażowanych we wdrażanie EFS - ministerstw, urzędów marszałkowskich, urzędów pracy (2015-2018). Projektowała, organizowała i prowadziła zajęcia na kursach kwalifikacyjnych, doskonalących i warsztatach dla kadry kierowniczej i nauczycieli w MCDN ODN w Nowym Sączu, WSB-NLU w Nowym Sączu, PWSZ w Nowym Sączu (od 1991 r.). Pełniła funkcję redaktora wydawnictw metodycznych i periodyków oświatowych wydawanych przez placówki doskonalenia nauczycieli.

Anna Podbielska

Absolwentka Uniwersytetu Jagiellońskiego (wydział Biologii i Nauk o Ziemi) i Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie (studia podyplomowe z ochrony i kształtowania środowiska), kwalifikacje w zakresie organizacji i zarządzania w oświacie, pierwszy stopień specjalizacji zawodowej w zakresie nauczania geografii, egzaminator maturalny z geografii.

Uczestniczka ogólnopolskich programów m.in.: *Nowa Szkoła* w zakresie wspierania zmian w programie dydaktycznym szkoły (grupa 1000/1, 1998 r.), Gimnazjum 2002, Forum 6 (2001-2004).

Nauczyciel dyplomowany; nauczyciel geografii w różnych typach szkół w latach 1981-2008, doradca metodyczny ds. geografii w Wojewódzkim Ośrodku Metodycznym w Nowym Sączu (1997-1999), konsultant ds. doskonalenia kadry kierowniczej (1999- 2000 WOM w Nowym Sączu, od 2000 na tym stanowisku w Małopolskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli- ODN w Nowym Sączu). Kierownik koordynator Pracowni Ponadprzedmiotowych w MCDN ODN w Nowym Sączu (1999- 2007).

Doświadczenie w pracy z dorosłymi w różnych obszarach tematycznych (w tym prowadzenie szkoleń dla kadry kierowniczej oświaty, nauczycieli, przedstawicieli JST), wiedza i umiejętności z zakresu dydaktyki i metodyki nauczania geografii, planowania dydaktycznego, wykorzystania pomiaru dydaktycznego, oceniania uczniów, rozwoju zawodowego n-li, oceniania, współpracy w zespole; doświadczenie z pracy w projekcie ogólnopolskim Szkoła Marzeń oraz projekcie DiAMEnT. Recenzowanie i opiniowanie autorskich programów nauczania z geografii, przyrody i ścieżek międzyprzedmiotowych.

Autorka i współautorka wielu projektów i programów form doskonalenia dla kadry kierowniczej wszystkich typów szkół i placówek oświatowych: kursów, warsztatów, seminariów o tematyce z zakresu organizacji i zarządzania oświatą, nadzoru pedagogicznego, programowania i planowania pracy szkoły, prawa oświatowego, WDN, rozwoju zawodowego nauczycieli, edukacji geograficznej i przyrodniczej.

Przygotowywanie projektów grantowych w ramach kolejnych edycji grantów Małopolskiego Kuratora Oświaty i Marszałka Sejmiku Województwa Małopolskiego – autorstwo lub współautorstwo programów szkoleń grantowych m.in. Doświadczenia i obserwacje w blokowym nauczaniu przyrody w kl. IV-VI szkoły podstawowej, Nauczanie blokowe przyrody drogą do holistycznego postrzegania świata.

Organizatorka form doskonalenia i konsultacji dla kadry kierowniczej wszystkich typów szkół i placówek oświatowych, koordynatorka działalności PK „Nowej Szkoły” w zakresie szkolenia liderów WDN;

Autorka publikacji metodycznych dla nauczycieli wydanych przez Wojewódzki Ośrodek Metodyczny w Nowym Sączu oraz MCDN Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Nowym Sączu oraz programu zajęć pozaszkolnych z zakresu przedmiotów przyrodniczych dla uczniów zdolnych, dla trzech etapów edukacyjnych.

*Powiedz mi, to zapomnę.
Naucz mnie, to może zapamiętam.
Zaangażuj mnie, to się nauczę.*

Benjamin Franklin

PROGRAM EDUKACYJNY „CHRONIĘ KARPACKĄ PRZESTRZEŃ”

Wstęp

Napisanie programu edukacyjnego dla dzieci w wieku od 10 do 15 lat stanowi dla każdego pedagoga spore wyzwanie. Jak bowiem zachęcić świeżo upieczzonego nastolatka do zainteresowania się jakimkolwiek tematem innym niż on sam? Jak przełamać buntowniczą niechęć wobec wszelkich sił antagonistycznych, które nakazują, czyli szkoły i rodziców? Jak ponownie wzbudzić dziecięcą ciekawość, jeszcze niedawno pchającą go ku światu, od którego teraz szczelnie odgradzają burza hormonalna, zmieniające się ciało i kształtujący na nowo światopogląd? I jak uczynić to, wykorzystując cały potencjał młodego człowieka – nie tylko intelektualny, ale też społeczny i emocjonalny?

Odpowiedzi należy szukać w koncepcji kształcenia ogólnego zakładającej, że jest w młodych ludziach potencjał, który w bezpiecznym środowisku, z odpowiednią motywacją – dostosowaną do możliwości i zasobów – oraz przy właściwej dbałości o holistyczny rozwój każdego dziecka, pozwala zbudować solidny fundament wiedzy i umiejętności. Na tym fundamencie uczniowie będą mogli oprzeć dalsze, coraz bardziej specjalistyczne kształcenie – ale przede wszystkim postawę otwartości i ciekawości świata.

Koncepcja programu

Program edukacyjny „Chronię karpacką przestrzeń” wpisuje się w ważny i interdyscyplinarny nurt związany z ochroną, popularyzacją i zachowaniem tożsamości kulturowo-przyrodniczej Karpat. Obszar ten – tak bogaty i zróżnicowany kulturowo – łączy ze sobą ludzi w kilku wymiarach, a mianowicie historycznym, etnograficznym, tożsamościowym i ekologicznym (w jak najszerzej definicji tej nazwy). Jako spadkobiercy wielkiej karpackiej przestrzeni, mamy zaszczyt, ale i obowiązek chronić i popularyzować wszystkie te wymiary. Im szerzej ta idea zostanie rozpropagowana tym lepiej. Wszelako – aby uniknąć chwilowej mody na góralszczyznę (nie pierwsza to fala tej mody wszak) – proces ten powinien postępować w sposób zaplanowany i możliwie pojawić się w świadomości jak najszybciej. Tu w sukurs przychodzi edukacja – od przedszkola po szkolnictwo ponadpodstawowe. Jeżeli uda się w dzieciach zaszczerpić miłość i szacunek do kultury, przyrody i tradycji Karpat, troska o ten ponadpokoleniowy dar zostanie rozciągnięta na kolejne lata. Oczywiście niezbędne jest dostosowanie treści i form do wieku beneficjentów, ale sam proces kształtowania świadomego odbiorcy i zarazem współtwórcy przestrzeni przyrodniczo – kulturowej, wydaje się być cenną inwestycją.

Podstawę koncepcji programowej „Chronię karpacką przestrzeń” stanowią tezy konstruktywistycznego ujmowania procesu uczenia się i nauczania, oparte na idei teorii rozwoju J. Piageta, L. Wygotskiego i J. Brunera. Podobnie jak w przypadku programu dedykowanego najmłodszym adeptom nauki, mocny akcent został położony na aktywność własną dziecka, zwłaszcza w tworzeniu schematów myślowych, a także reguł umożliwiających rozumienie świata. Refleksja nad nimi pozwala zmienić dotychczasowe modele bądź też wypracować nowe, które będą trwale funkcjonowały w świadomości

własnej – w odróżnieniu od tych prezentowanych wyłącznie w formie podawczej przez nauczyciela. Po osiągnięciu młodszego wieku adolescencji uczniowie dysponują już zdecydowanie sprawniejszym aparatem poznawczym i umiejętnościami niż ich młodszy koledzy, zwiększają się również zdolności pamięciowe i analityczne. Umożliwia to stawianie przed nimi różnorodnych wyzwań o charakterze edukacyjnym, ale też o wymiarze społecznym i mającym bezpośrednie odzwierciedlenie w rzeczywistości, co jest szczególnie ważne na tym etapie rozwojowym. Zgodnie z filozofią konstruktywistyczną proces uczenia się jest adaptacją do środowiska i próbą wyjaśnienia sensu obserwowanych zjawisk – zatem odwoływanie się do rzeczywistości bliskiej dziecku wychodzi naprzeciw jego podstawowym potrzebom – przynależności do pewnej społeczności i poczucia bezpieczeństwa w niej. Możliwość kształtowania i wpływania na nią staje się natomiast załącznikiem współodpowiedzialności społecznej, której korzyści odczuwane będą przez całe życie jednostki.

Najważniejsze założenia konstruktywistycznej koncepcji nauczania to:

- indywidualne postrzeganie dziecka z całym bagażem jego własnych potrzeb rozwojowych i strategii uczenia się;
- proces uczenia następuje w wyniku aktywności własnej dziecka, podejmowania przez nie zadań i wyzwań edukacyjnych;
- zadaniem nauczyciela jest rozbudzenie ciekawości poznawczej, a także zapewnienie bezpiecznej przestrzeni na rozwój społeczny, indywidualny i kreatywność dziecka¹.

Po raz kolejny również autorka programu sięgnęła po koncepcję pedagogiki Celestyna Freineta. Według niej do najważniejszych sfer działań nauczyciela należą:

- danie dzieciom możliwości szerokich kontaktów z bliższym i dalszym środowiskiem społecznym, przyrodniczym i kulturalnym, aby rozbudzić ich ciekawość poznawczą;
- zezwolenie na eksperyment, doświadczenie i rozwiązywanie problemów w zakresie możliwości sprawczych dziecka;
- osvajanie i zachęcanie do różnorodnych form ekspresji artystycznej (malarstwa, rzeźby, swobodnego tańca, muzyki).

W odróżnieniu od koncepcji z wcześniejszego etapu, beneficjenci tego programu będą mieli okazję nie tylko do obserwowania i doświadczenia rzeczywistości, ale także do prób realnego wpływania na nią. To kolejny krok do przejmowania, a przede wszystkim odczuwania współodpowiedzialności za zastaną rzeczywistość. Ma to dać uczniom poczucie sprawstwa oraz własnej dojrzałości. Mocny nacisk położono też na uświadamianie potencjalnie destrukcyjnego wpływu człowieka na środowisko.

Wszystkie zajęcia i cały program zostały sformułowane w sposób, który pozwala na uczestnictwo dzieciom o różnych poziomach rozwoju intelektualnego i społecznego, również dzieciom o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Położenie nacisku na możliwość kształtowania przestrzeni wokół siebie i zajęcia oparte o ścisły kontakt z przyrodą mają – poza walorem poznawczym – także walor profilaktyczny i wychowawczy.

Aby móc uznać koncepcję programu za całościową, konieczne było uwzględnienie w niej pięciu aspektów rozwoju człowieka – a mianowicie emocjonalnego, społecznego, biologicznego, poznawczego i moralnego. Ma to stanowić swoistą kontynuację koncepcji wychowawczej, poczynając od edukacji przedszkolnej, a kończąc na czwartym etapie edukacyjnym. Po raz kolejny autorka odwołuje się tu do holistycznej koncepcji rozwoju, w której równowaga między poszczególnymi aspektami ma dać dziecku stabilne oparcie w wartościach, wiedzy, zrozumieniu świata i szacunku wobec ludzi i przyrody.

1 R. Michalak, Konstruktywistyczna perspektywa założonego modelu edukacji elementarnej, [w:] Edukacja elementarna, podstawy teoretyczne – wybrane zagadnienia, zeszyt 1, Warszawa 2005.

Szczegółowe cele kształcenia i wychowania

Program „Chronię karpacką przestrzeń” opiera się na dwóch podstawowych kolumnach, jakimi są przemyślana gospodarka przestrzenna oraz ochrona karpackiej przyrody. Autorka w sposób uniwersalny starała się połączyć oba te zagadnienia, wdrażając przez nie edukację prospołeczną i proekologiczną. Warto jednak pamiętać, że stanowią one wyłącznie narzędzie, mające wspomóc nauczyciela w realizacji większego, interdyscyplinarnego wymiaru edukacji, jakim jest kształtowanie postaw i umiejętności, które będą wykorzystywane przez całe życie, a nie tylko na pierwszych dwóch etapach edukacyjnych. Poza wyposażeniem w teoretyczną wiedzę uczeń ma wyjść ze szkoły bogaty w wysokie kompetencje społeczne i moralne po to, by nadal harmonijnie się rozwijać. Warto w tym miejscu bezpośrednio odwołać się do ustawy wprowadzającej nową podstawę programową i do celów, które realizuje niniejszy program edukacyjny.

„Kształcenie ogólne w szkole podstawowej ma na celu:

1. wprowadzanie uczniów w świat wartości, w tym ofiarności, współpracy, solidarności, altruizmu, patriotyzmu i szacunku dla tradycji, wskazywanie wzorców postępowania i budowanie relacji społecznych, sprzyjających bezpiecznemu rozwojowi ucznia (rodzina, przyjaciele);
2. wzmacnianie poczucia tożsamości indywidualnej, kulturowej, narodowej, regionalnej i etnicznej; (...)
3. rozwijanie kompetencji takich jak: kreatywność, innowacyjność i przedsiębiorczość; (...)
4. ukazywanie wartości wiedzy jako podstawy do rozwoju umiejętności;
5. ozbudzanie ciekawości poznawczej uczniów oraz motywacji do nauki;
6. wyposażenie uczniów w taki zasób wiadomości oraz kształtowanie takich umiejętności, które pozwalają w sposób bardziej dojrzały i uporządkowany zrozumieć świat; (...)
7. wszechstronny rozwój osobowy ucznia przez pogłębianie wiedzy oraz zaspokajanie i rozbudzanie jego naturalnej ciekawości poznawczej;
8. kształtowanie postawy otwartej wobec świata i innych ludzi, aktywności w życiu społecznym oraz odpowiedzialności za zbiorowość;
9. zachęcanie do zorganizowanego i świadomego samokształcenia opartego na umiejętności przygotowania własnego warsztatu pracy (...)².

Ustawienie ucznia w pozycji z jednej strony spadkobiercy tradycji, kultury i tożsamości, z drugiej natomiast strażnika i dysponenta aktualnych zasobów, realizuje wszystkie cele wskazane przez ekspertów jako kluczowe dla jego rozwoju. Zaś odwołanie do bieżących zagadnień lokalnych, korzystanie z materiałów źródłowych i bycie jednocześnie samemu twórcą równorzędnych do nich projektów ma dać szansę na współuczestnictwo w międzypokoleniowej sztafecie ludzi świadomych i odpowiedzialnych za swoje małe ojczyzny.

Treści programu „Chronię karpacką przestrzeń”

Treści zawarte w programie (wybrane poniżej) są zgodne z treściami edukacyjnymi i wychowawczymi Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dn. 14 lutego 2017 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. z 2017 r. poz. 59).

² <http://www.dziennikustaw.gov.pl/DU/2017/356>.

PRZEDMIOTY	TREŚCI PROGRAMOWE
Język polski	<ul style="list-style-type: none"> • [Uczeń] charakteryzuje podmiot liryczny, narratora i bohaterów w czytanych utworach; • wskazuje w utworze bohaterów głównych i drugoplanowych oraz określa ich cechy; • określa tematykę oraz problematykę utworu; • wskazuje i omawia wątek główny oraz wątki poboczne; • nazywa wrażenia, jakie wzbudza w nim czytany tekst; • rozpoznaje czytany utwór jako legendę, mit; • identyfikuje wypowiedź jako tekst informacyjny, publicystyczny; • wyszukuje w tekście informacje wyrażone wprost i pośrednio; • określa temat i główną myśl tekstu; • wyszukuje w tekście potrzebne informacje oraz cytuje odpowiednie fragmenty tekstu publicystycznego, popularnonaukowego lub naukowego; • dostrzega różnice między literaturą piękną a literaturą naukową, popularnonaukową, publicystyką i określa funkcje tych rodzajów piśmiennictwa; • rozpoznaje gatunki dziennikarskie: reportaż, wywiad, artykuł, felieton i określa ich podstawowe cechy; • rzetelnie, z poszanowaniem praw autorskich, korzysta z informacji; • uczestniczy w projektach edukacyjnych.
Matematyka	<ul style="list-style-type: none"> • [Uczeń] zapisuje i odczytuje liczby naturalne wielocyfrowe; • dodaje i odejmuje w pamięci liczby naturalne dwucyfrowe lub większe, liczbę jednocyfrową dodaje do dowolnej liczby naturalnej i odejmuje od dowolnej liczby naturalnej; • mnoży i dzieli liczbę naturalną przez liczbę naturalną jednocyfrową, dwucyfrową lub trzycyfrową sposobem pisemnym, w pamięci (w najprostszych przykładach) i za pomocą kalkulatora (w trudniejszych przykładach); • oblicza pola: trójkąta, kwadratu, prostokąta, rombu, równoległoboku, trapezu, przedstawionych na rysunku oraz w sytuacjach praktycznych; • oblicza obwód wielokąta o danych długościach boków; • czyta ze zrozumieniem tekst zawierający informacje liczbowe; • dzieli rozwiązanie zadania na etapy, stosując własne, poprawne, wygodne dla niego strategie rozwiązania.
Historia	<ul style="list-style-type: none"> • [Uczeń] opisuje przemiany społeczne i gospodarcze, z uwzględnieniem ruchu osadniczego; • charakteryzuje społeczną, narodowościową i wyznaniową strukturę państwa polskiego; • omawia skutki kryzysu gospodarczego na ziemiach polskich; • korzysta z różnych źródeł wiedzy o historii.
Przyroda	<ul style="list-style-type: none"> • [Uczeń] podaje nazwy przyrządów stosowanych w poznawaniu przyrody, określa ich przeznaczenie (lupa, kompas, taśma miernicza); • podaje przykłady wykorzystania zmysłów do prowadzenia obserwacji przyrodniczych; • stosuje zasady bezpieczeństwa podczas obserwacji i doświadczeń przyrodniczych; • wymienia różne źródła wiedzy o przyrodzie; • korzysta z różnych źródeł wiedzy o przyrodzie; • odczytuje informacje z planu i mapy, posługując się legendą; • korzysta z planu i mapy wielkoskalowej podczas planowania wycieczki.

Biologia	<ul style="list-style-type: none"> • [Uczeń] wskazuje żywe i nieożywione elementy ekosystemu oraz wykazuje, że są one powiązane różnorodnymi zależnościami; • analizuje zakresy tolerancji organizmu na wybrane czynniki środowiska (temperatura, wilgotność, stężenie dwutlenku siarki w powietrzu); • przedstawia porosty jako organizmy wskaźnikowe (skala porostowa), ocenia stopień zanieczyszczenia powietrza tlenkami siarki, wykorzystując skalę porostową; • przedstawia odnawialne i nieodnawialne zasoby przyrody oraz propozycje racjonalnego gospodarowania tymi zasobami zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.
Informatyka	<ul style="list-style-type: none"> • [Uczeń] przygotowuje i prezentuje rozwiązania problemów, posługując się podstawowymi aplikacjami (edytor tekstu oraz grafiki, arkusz kalkulacyjny, program do tworzenia prezentacji multimedialnej) na swoim komputerze lub w chmurze, wykazując się przy tym umiejętnościami: • tworzenia ilustracji w edytorze grafiki: rysuje za pomocą wybranych narzędzi, przekształca obrazy, uzupełnia grafikę tekstem, • tworzenia dokumentów tekstowych: dobiera czcionkę, formatuje akapity, wstawia do tekstu ilustracje, napisy i kształty, tworzy tabele oraz listy numerowane i punktowane, • tworzenia krótkich prezentacji multimedialnych łączących tekst z grafiką, korzysta przy tym z gotowych szablonów lub projektuje według własnych pomysłów, • gromadzi, porządkuje i selekcjonuje efekty swojej pracy oraz potrzebne zasoby w komputerze lub w innych urządzeniach; • wykorzystuje sieć komputerową (szkolną, sieć internet): a) do wyszukiwania potrzebnych informacji i zasobów edukacyjnych, nawigując między stronami, • jako medium komunikacyjne, • do pracy w wirtualnym środowisku (na platformie, w chmurze), stosując się do sposobów i zasad pracy w takim środowisku, • organizuje swoje pliki w folderach umieszczonych lokalnie lub w sieci.
Plastyka	<ul style="list-style-type: none"> • [Uczeń] wyraża w pracach plastycznych uczucia i emocje wobec rzeczywistości, a także płynące z inspiracji muzycznych czy literackich (impresja i ekspresja); rysuje, maluje, ilustruje zjawiska i wydarzenia realne i wyobrażone (także w korelacji z innymi przedmiotami); • stosuje różnorodne techniki plastyczne; • rozumie znaczenie twórczości ludowej; rozróżnia różne jej formy; zna pojęcia sztuka ludowa i etnografia.
Muzyka	<ul style="list-style-type: none"> • [Uczeń] wykonuje podstawowe kroki, figury i układy taneczne (...) wybranych tańców ludowych (szczególnie własnego regionu); • świadomie słucha wybranych dzieł literatury muzycznej (fragmentów lub/i w całości) (...) utworów ludowych w postaci oryginalnej i artystycznie opracowanej; • rozpoznaje i analizuje utwory muzyczne, określając ich elementy, nastrój i charakter, formułuje wypowiedzi, stosując pojęcia charakterystyczne dla języka muzycznego.

Metody i narzędzia pracy (z uwzględnieniem narzędzi ICT)

Zgodnie z założeniami pedagogiki konstruktywistycznej uczeń nie jest już wyłącznie przedmiotem działań nauczyciela, ale staje się podmiotem, który współstanowi o kształcie zajęć. Rola nauczyciela przestaje być rolą podawczą, a staje się on raczej przewodnikiem inspirującym dziecko do podjęcia własnej aktywności. Nauczyciel powinien dobierać ilość używanych materiałów, aby jak najlepiej dostosować program do możliwości grupy, a także indywidualizować proces pod kątem uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

W niniejszym programie szczególne miejsce przyznano pracy projektowej. U jej teoretycznych podstaw leży nacisk na rozwój kompetencji społecznych uczniów – współpracę, kreatywność, umiejętność zawierania kompromisów i podziału zadań. To grupa wybiera obszar zainteresowań i eksploruje go zgodnie z własnymi umiejętnościami, możliwościami i koncepcją autorską. Duży walor tej metody stanowi fakt, że całkowita odpowiedzialność leży po stronie uczestników projektu – pozwala im to rozwinąć inteligencję emocjonalną i czerpać z zasobów wszystkich członków grupy. Jest zatem znakomitym wprowadzeniem do rozwoju osobistego, który ma towarzyszyć im nie tylko w okresie edukacji, lecz również po jej ukończeniu. Wzmacnia także poczucie własnej wartości ucznia jako badacza, ale też osoby mającej realny wpływ na rzeczywistość, której zmiana pozostawała do tej pory wyłącznie w gestii dorosłych.

Bardzo istotne jest również legalne korzystanie z dóbr kultury i informacji. W czasach, gdy młodzież dysponuje w zasadzie nieograniczonym dostępem do internetu, a co za tym idzie – do wszelkich zdigitalizowanych dóbr kultury, ważne jest, by pokazywać źródła wartościowe i legalne oraz edukować uczniów w zakresie korzystania z nich.

Sposoby oceniania

Osiągnięcia uczniów na II etapie edukacji zostały sformułowane w podstawie programowej kształcenia ogólnego. Droga do nich jest inna dla każdego dziecka. Niezbędne są zatem kształtujące komunikaty zwrotne – ich zadaniem będzie informowanie uczniów o postępach. Przy ocenianiu trzeba pamiętać o trzech podstawowych jego funkcjach: informującej, korygującej i motywującej. W bieżącym ocenianiu należy przy każdej okazji chwalić uczniów i nagradzać nawet za drobne sukcesy.

Warto do oceniania z poziomu I etapu edukacyjnego dołożyć oceny za realizację projektów – tak jeśli chodzi o efekty końcowe, jak i samo zaangażowanie. Dla okresu wczesnej adolescencji wyjątkowo istotne jest otrzymywanie klarownych i jednoznacznych informacji o sukcesach – pomagają one bowiem w kształtowaniu prawidłowej samooceny. Wprowadzenie ocen może również spowodować obudzenie się zdrowej rywalizacji, co wpływa na podniesienie poziomu motywacji i wspiera w dążeniach do osiągnięcia edukacyjnego sukcesu.

Ewaluacja programu

Ze względu na interdyscyplinarny charakter programu i dużą dowolność w doborze treści i materiałów pozostawioną nauczycielom prowadzącym zajęcia sugeruje się, aby ewaluacja odbywała się na bieżąco – po to, by jak najlepiej dostosować program do indywidualnych możliwości korzystających z niego beneficjentów. Wnioski, które zostaną opracowane, winny służyć lepszemu doborowi treści przy realizacji kolejnych modułów. Narzędzia, jakimi może posłużyć się nauczyciel w celu przeprowadzenia ewaluacji, są różnorodne (np. obserwacja dzieci, ich zaangażowania i motywacji do realizacji zajęć, dokumentacja fotograficzna pracy z dziećmi, dokumentacja prac dzieci, wystawione oceny, itd.).

JĘZYK POLSKI – JEST SPRAWA!

Scenariusz zajęć

- 1. Temat zajęć** – Jest sprawa! Młodzi reporterzy w obronie przyrody
- 2. Adresat zajęć** – uczniowie klas VII–VIII
- 3. Etap edukacyjny** – II etap edukacyjny
- 4. Miejsce i czas realizacji zajęć** – klasa szkolna, czas trwania: 2x45 minut
- 5. Cel ogólny:**
  - poznawanie zagrożenia, jakim jest dla przyrody niewłaściwe kształtowanie przestrzeni przez człowieka
  - ćwiczenie umiejętności krytycznego myślenia i obserwacji rzeczywistości
  - ustalanie granic ingerencji człowieka w przyrodę
- 6. Cele szczegółowe:**

Uczeń zna:

  - różnice między literaturą piękną a publicystyczną
  - pojęcia „reportaż”, „gatunki publicystyczne”
  - zasady pracy projektowej

Uczeń rozumie:

  - wartość i piękno naturalnego środowiska przyrodniczego
  - aktualny tekst o charakterze publicystycznym
  - wartość i odpowiedzialność pracy dziennikarza na rzecz ochrony przyrody

Uczeń potrafi:

  - odnieść wartości tekstu kultury do własnych doświadczeń i na bazie tego zbudować własną wypowiedź
  - funkcjonalnie czytać i cytować tekst o charakterze publicystycznym
  - sprawnie i twórczo pracować w grupie projektowej
  - wypowiadać się płynnie, pełnymi zdaniami w uporządkowany sposób
- 7. Środki dydaktyczne** – komputer z dostępem do internetu
- 8. Zastosowanie narzędzi ICT w realizacji zajęć** – korzystanie z podcastu radiowego
- 9. Formy pracy** – zbiorowa i indywidualna
- 10. Metody i techniki pracy:**
  - eksponujące (odstuchanie podcastu radiowego)
  - operacyjne (praca w grupach projektowych, dyskusja, pogadanka heurystyczna)
- 11. Opis przebiegu zajęć**
  1. Odstuchanie podcastu, odczytanie artykułu i praca z tekstem
  2. Pogadanka – jak zbudowany tekst, jakie ma cechy – ustalenie, czym są gatunki publicystyczne i jakie cechy gatunkowe charakteryzują reportaże
  3. Dyskusja nad wpływem działalności człowieka na stan przyrody
  4. Dyskusja nad rolą i odpowiedzialnością społeczną dziennikarza
  5. Praca w grupach projektowych nad zagadnieniem destrukcyjnego lub konstruktywnego wpływu człowieka na otaczającą przestrzeń
- 12. Komentarz dydaktyczny**

Kluczowym celem zajęć jest sprowokowanie uczniów do własnych poszukiwań przykładów destrukcyjnych lub konstruktywnych oddziaływań człowieka na przyrodę i przetworzenia ich na projekt o charakterze publicystycznym.
- 13. Materiały dydaktyczne** – w załączonych materiałach.

Lekcja 1

---

1. Czynności organizacyjno-porządkowe.
2. Zagajenie o temacie głównym lekcji, czyli o konstruktywnym i destrukcyjnym wpływie człowieka na przyrodę – pogadanka z uczniami, próby przywoływania przykładów z życia – zapis na tablicy.
3. Wysłuchanie podcastu o zabudowie Doliny Chochołowskiej – rozmowa o wrażeniach uczniów, pierwsze wnioski na temat tego, czym zajmuje się publicystyka i gdzie ją można spotkać (odwołanie do programów interwencyjnych w telewizji, audycji radiowych, prasy drukowanej i elektronicznej).
4. Rozdanie artykułu M. Zbylut i cicha lektura. Opcjonalnie do wykonania test na czytanie ze zrozumieniem na oceny z pracy na lekcji (można zastąpić dyskusją).
5. Zdefiniowanie pojęć – publicystyka, reportaż, gatunki publicystyczne. Wskazanie i zanotowanie podstawowych gatunków publicystycznych (felieton, reportaż, wywiad) oraz ich najważniejszych cech gatunkowych.
6. Rozmowa o potencjalnym wpływie mediów na działalność człowieka, który ingeruje w naturę. Istotne wnioski na temat odpowiedzialności dziennikarskiej za poruszanie kwestii społecznych.
7. Na drugiej godzinie – podział na grupy projektowe i praca w nich nad tematem: konstruktywny i destrukcyjny wpływ człowieka na środowisko. Odwołanie do zawodu dziennikarza – młodzi ludzie też mogą próbować swoich sił w tym zawodzie. Zachęta do uważnego obserwowania otaczającej przestrzeni i problemów, jakie występują w lokalnym środowisku.
8. Wybranie i przedyskutowanie tematu ogólnego oraz realizacja podpunktów 9–10.
9. Ustanowienie szczegółowego obszaru zainteresowań grupy.
10. Ustalenie tematu oraz formy publicystycznej, jaką projekt przybierze (wywiad, reportaż, nagranie głosowe).
11. Podział zadań między członków grupy i zaplanowanie działań oraz terminów spotkań.
12. Efektem końcowym zajęć jest samodzielna praca publicystyczna uczniów dotycząca związków człowieka i natury w kontekście działań naprawczych lub destrukcyjnych. Powinna ona doczekać się publikacji w mediach szkolnych (jeśli takowe istnieją) lub lokalnych (jeżeli jest taka możliwość) oraz zostać oceniona w kontekście zarówno zawartości merytorycznej, jak i jakości i efektywności pracy w grupie projektowej.

Czytanie ze zrozumieniem – klucz i punktacja

---

1. W akapicie pierwszym znajdź i zapisz DOKŁADNY cytat, będący wyjaśnieniem słowa „suweniry”. **(0–1)**
„Kapcie, maskotki, torebki – lista pamiątek, które można kupić w Dolinie Chochołowskiej, jest naprawdę długa!”
Dopuszczalna odpowiedź: „kapcie, maskotki, torebki”
2. Jakie elementy niekorzystnie wpływające na przestrzeń i człowieka wymieniają turyści? **(0–1; 1 punkt za 3 poprawne odpowiedzi)**
  - budy
  - dym unoszący się nad stanowiskami gastronomicznymi
  - hałas przejeżdżających traktorów
3. Kim jest Agnieszka Grzegorzczak? **(0–1)**
Kierownikiem Referatu Gospodarki Gruntami, Planowania Przestrzennego i Ochrony Środowiska z Urzędu Gminy Kościelisko.

- 4. Jakie kwestie są zgłaszane do Powiatowego Inspektoratu Nadzoru Budowlanego? (0-1; 1 punkt wyłącznie za pełną odpowiedź)**
- pojawianie się nowych obiektów gastronomicznych i handlowych
  - pojawianie się obiektów tymczasowych

- 5. Tekst jest: (0-2; po 1 punkcie za wskazanie poprawnej odpowiedzi i uzasadnienie)**

Reportaż to tekst publicystyczny będący opisem zdarzeń lub faktów opartym na autentycznym materiale (za słownikiem PWN).

Punktacja i sugerowane oceny:

5-6 – bardzo dobry

4 – dobry

3 – dostateczny

2 – dopuszczający

0-1 – niedostateczny

Magdalena Zbylut

Budy i stragany szpecą krajobraz Doliny Chochołowskiej. A na dodatek są nielegalne

(materiał dostępny na: <http://www.radiokrakow.pl/wiadomosci/zakopane/budy-i-stragany-szpeca-krajobraz-doliny-chocholowskiej-a-na-dodatek-sa-nielegalne>)

Kapcie, maskotki, torebki – lista pamiątek, które można kupić w Dolinie Chochołowskiej, jest naprawdę długa! Problem w tym, że budki, które pojawiły się na Siwej Polanie, stoją tam nielegalnie. Stragany nie nawiązują nawet w małym stopniu do tradycyjnej zabudowy, a suweniry może i przypominają o górskiej wycieczce, ale prawdopodobnie produkowane były daleko poza regionem.

„Nie, my tu nie kupujemy. Ale tak jest wszędzie. Pojedzie pani nad morze i ma pani to samo. Budy to jedno, ale dym z gastronomii się unosi, co chwila jedzie jakiś traktor. Nie da się tu odpocząć” – mówią turyści.

Bezradnie ręce rozkładają przedstawiciele Tatrzańskiego Parku Narodowego. „My możemy jedynie patrzeć na to i płakać. Kiedyś ten teren mógł stać się otuliną parku, ale niestety zostało to zaprzepaszczone. Sami zrzekliśmy się możliwości działania w tym zakresie” – mówi Radiu Kraków Tomasz Zwijacz-Kozica. „Wiemy, że na Siwej Polanie w zakresie zagospodarowania przestrzennego dzieje się źle. Że plan ochronny dla tego terenu, który uchwaliła gmina, nie jest przestrzegany”.

„Plan uchwalono w 2015 roku. Jest on restrykcyjny: nie dopuszcza sytuowania obiektów nowych o funkcji gastronomicznej i handlowej, a także obiektów tymczasowych” – dodaje Agnieszka Grzegorzczuk, kierownik Referatu Gospodarki Gruntami, Planowania Przestrzennego i Ochrony Środowiska z Urzędu Gminy Kościelisko. Dlaczego więc niemal w wejściu do parku narodowego wciąż można spotkać stragany? „Gmina kontroluje sytuację. Gdy tylko pojawiają się jakieś obiekty, to kierujemy sprawę do nadzoru budowlanego w Zakopanem. Ten natomiast sprawdza, czy są one zgodne z prawem budowlanym i z planem zagospodarowania. Na razie nie mam w tej materii rozstrzygnięcia” – tłumaczy Agnieszka Grzegorzczuk.

Krytycznym okiem na budki spoglądają również miejscowi. „Jesteśmy nie tylko na przedpolu parku. To jest region z tradycjami, z kulturą, z konkretnym budownictwem. Oczywiście, potrzeba handlu jest, ludzie muszą z czegoś żyć. Ale róbmy to zgodnie z otoczeniem. Żeby i turyści mieli świadomość, gdzie się znajdują” – ocenia Jan Piczura ze Wspólnoty Leśnej Uprawnionych Ośmiu Wsi w Witowie, zarządzającej terenem Siwej Polany.

Czy Powiatowy Inspektorat Nadzoru Budowlanego w Zakopanem nałożył już jakieś kary na właścicieli budek na Siwej Polanie? Nie udało nam się tego dowiedzieć, ale będziemy o tym w Radiu Kraków informować.

Test czytania ze zrozumieniem

---

1. W akapicie pierwszym znajdź i zapisz DOKŁADNY cytat, będący wyjaśnieniem słowa „suweniry”.

.....

.....

.....

2. Jakie elementy niekorzystnie wpływające na przestrzeń i człowieka wymieniają turyści?

.....

.....

.....

3. Kim jest Agnieszka Grzegorzczak?

.....

.....

4. Jakie kwestie są zgłaszane do Powiatowego Inspektoratu Nadzoru Budowlanego?

.....

.....

.....

5. Tekst jest:

- a) legendą
- b) notatką
- c) reportażem
- d) streszczeniem

ponieważ (uzasadnij swoją opinię):

.....

.....

.....

JĘZYK POLSKI - KARPACKI TOTALIZATOR LEGEND

Scenariusz zajęć

1. **Temat zajęć** – Karpacki totalizator legend
2. **Adresat zajęć** – uczniowie klas IV–VI
3. **Etap edukacyjny** – II etap edukacyjny
4. **Miejsce i czas realizacji zajęć** – klasa szkolna, czas trwania: 2x45 minut
5. **Cel ogólny:**
  - poznawanie legend z obszaru kulturowego Karpat
  - uświadomienie kulturotwórczej i tożsamościowej roli legend w życiu różnych społeczności
6. **Cele szczegółowe:**

Uczeń zna:

  - treść legendy o Biesie i Czadach
  - pojęcia „legenda”, „mit”
  - zasady pracy projektowej

Uczeń rozumie:

  - wartość kulturotwórczą legend
  - swoistość gatunkową legendy

Uczeń potrafi:

  - rozpoznać i rozróżnić elementy fikcyjne i rzeczywiste w utworach
  - wskazać elementy fabularne pojawiające się w utworze, omówić je, znaleźć powiązania logiczne i konstrukcyjne
  - scharakteryzować bohaterów utworu
  - sprawnie i twórczo pracować w grupie projektowej
  - wypowiadać się płynnie, pełnymi zdaniami w uporządkowany sposób
7. **Środki dydaktyczne** – brudnopisy dla grup, wydruki materiałów
8. **Zastosowanie narzędzi ICT w realizacji zajęć** – brak
9. **Formy pracy** – zbiorowa i indywidualna
10. **Metody i techniki pracy:**
  - eksponujące (odczytanie legendy)
  - operacyjne (praca w grupach projektowych, dyskusja, pogadanka heurystyczna)
11. **Opis przebiegu zajęć:**
  1. Zapoznanie z legendą o Biesie i Czadach. Wskazanie elementów rzeczywistych i fantastycznych. Charakterystyka bohaterów
  2. Rozmowa o powodach powstawania legend. Definicja i cechy gatunkowe legendy. Różnica między pojęciami mit i legenda. Przedstawienie roli legend w życiu dawnych społeczności oraz ich miejsca współcześnie
  3. Podział klasy na grupy projektowe, wyjaśnienie ćwiczenia: totalizator legend
  4. Praca w zespołach – wymyślenie fabuły zgodnej z rysem gatunkowym, konstruowanie twórczego planu tekstu, napisanie opowiadania twórczego inspirowanego legendami
12. **Komentarz dydaktyczny**

Zajęcia mają na celu zapoznanie z bogactwem kulturowym Karpat, zrozumienie przez uczniów mechanizmu powstawania legend i ich wpływu na tożsamość społeczną. Internalizację tematu ma wesprzeć ćwiczenie kreatywności.
13. **Materiały dydaktyczne** – w załączonych materiałach.

Lekcja 2

1. Czynności porządkowo-organizacyjne.
2. Wprowadzenie w tematykę zajęć – prośba o przypomnienie znanych legend i mitów. Próba ustalenia podobieństw i różnic między gatunkami (może być w formie tabeli uzupełnianej sukcesywnie w trakcie trwania zajęć).
3. Rozdanie tekstu legendy o Biesie i Czadach, głośne odczytanie tekstu. Rozmowa o emocjach, jakie tekst wywołał u uczniów.
4. Ustalenie przebiegu fabularnego oraz funkcji, jakie legenda ta miała spełniać.
5. Charakterystyka głównych bohaterów – zwrócenie uwagi na podział na postaci fikcyjne i rzeczywiste oraz wyrazisty podział na dobro i zło (odwołanie do mądrości ludowej, zgodnie z którą dobro zawsze wygrywa).
6. Podsumowanie – końcowa definicja legendy, jej funkcji i roli społecznej w budowaniu tożsamości.
7. Podział klasy na grupy projektowe (po 4–5 osób każda), wyjaśnienie zasad totalizatora.
8. Totalizator: w każdej kopercie/pudełku znajdują się podzielone na kategorie hasła na pociętych kaskach papieru. Grupa losuje 2 postaci, 2 zwierzęta, 1 postać fantastyczną, 2 przedmioty i 2 wydarzenia. Z nich ma stworzyć najpierw „szkielet” legendy, czyli twórczy plan tekstu, a następnie całą opowieść wzorowaną gatunkowo na legendzie. Każda historia musi zawierać wylosowane hasła.
9. Praca w grupach, następnie odczytanie legend – jeżeli nauczyciel wyraża taką wolę, może ocenić z pracy na lekcji lub pracy pisemnej.

Legenda o Biesie i Czadach

Może tysiąc, a może dwa tysiące lat temu przywędrowało z daleka plemię pasterzy i osiedliło się na pięknej, bieszczadzkiej ziemi. Przewodził im dzielny i silny San. Zbudowali chaty, zadomowili się. W dzikich górach rozkwitło życie – na pięknych łąkach pasło się bydło, w lasach nie brakowało zwierzyny. Ale nie wiedzieli przybysze, że władcą tej ziemi jest Zły Bies, ogromny i rogaty, latający bezszelstnie nad ich głowami na nietoperzowych skrzydłach. Nie mógł znieść Zły obcych, którzy zagarnęli jego włości, ale nie mógł też pokonać ich w pojedynkę. Stworzył sobie Bies pomocników, na szkodę ludziom. Nazwał ich Czadami. Śmieszne były te Czady: pokraczne, rogate i wesole. A było ich tyle, ile starych drzew w lesie. Na rozkaz Biesa ze złośliwą uciechą rozganiały pasące się na połoninach bydło, wypędzały na poletka dzikie zwierzęta i wraz z nimi tańczyły w zbożu, tratując wszystko, co zostało zasiane ludzką ręką. Ludzie karczowali las – a Czady na miejsce zrąbanych drzew sadziły nowe, jeszcze potężniejsze. Złośliwe były i przebiegłe. Osadnicy nie wiedzieli już, jak się bronić przed Złym i jego pomocnikami. Chcieli uciekać, porzuciwszy domy i dobytek. Ale San, młody wódz, pokochał te góry, zapragnął pozostać w nich na zawsze – wraz ze swoim plemieniem. Poprzysiągł, że pokona złe siły.

Pewnego dnia San pracował dłużej niż najsilniejsi drwale. Zasepiał się coraz bardziej, a rady na Złego znaleźć nie mógł. Zapomniał o odpoczynku. Z zaciętością i niezwykłą siłą rąbał najstarsze drzewo w lesie, najbardziej odporne. Nagle San nadstawił uszu: – Ratuj, dobry człowieku! – usłyszał jęk. San pochylił się nad zwalonym drzewem i zobaczył śmiesznego, siwobrodego i rogatego człowieczka o wykrzywionej bólem mordce. Domyślił się, że to złośliwego Czada przywaliło drzewo. Z gniewem chwycił za topór. – Powstrzymaj się! – wykrzyknął człowieczek. – Jeśli ja zginę, pomszczą mnie tysiące Czadów, bo jestem najstarszy w rodzie! Uratuj mi życie, a z pewnością ci się odwdziczę... San posłuchał rady starego Czada. I nigdy już tego nie żałował. Pokraczne, rogate stworzenia polubiły ludzi – i pomagały im, jak umiały. Rozśmieszały najbardziej nawet nieszczęśliwych, rąbały drzewo i jak nikt umiały zabawić dzieci swymi psikusami. Ludzie odwdzięczali się im miseczką mleka i dobrym słowem.

Ustyszał Zły o zdradzie swoich pomocników. Rozsierdził się. Zwołał wszystkie Czady u stóp Tarnicy. Stanął na szczycie, wielki i gniewny. Potężne skrzydła zasłoniły słońce. – Pomagacie ludziom, zamiast czynić zło! – huknął. – Sprzeniewierzyliście się mojej woli! Ale nie minie was kara... Jak was stworzyłem, tak zniszczę! Złośliwy chichot zdawał się przetaczać całą wieczność nad struchłatymi diablikami. Przeraziły się Czady nie na żarty. Pobiegły do Sana. – Ratuj nas! Spodobało nam się życie wśród ludzi, nie chcemy zginąć! – błagały Czady. Długo naradzali się najstarsi i najmędrsi członkowie rady plemienia. Dumali, jak zwyciężyć złego Biesa. Na koniec odezwał się najstarszy Czad: – Jest tylko jeden sposób. Zwyciężyć Złego może jedynie najsilniejszy z ludzi! I tylko o świcie, gdy Bies odpina czarodziejskie skrzydła i pozbawiony magicznej mocy kąpie się w najszerszej rzece tej ziemi, w naj płytszym jej miejscu, bo nie umie pływać. Ale i bez skrzydeł jest tak silny... Zasmucili się wszyscy. A San poprzysiągł w duchu, że zwycięży Złego, choćby sam miał zginąć.

Nazajutrz stary Czad zaprowadził Sana nad rzekę. Roześmiał się Bies złośliwie na widok człowieka z toporem. Nie próbując nawet sięgnąć po nietoperzowe skrzydła, ruszył do walki. Był bardzo silny. Zręcznie umykał ciosom Sanowego topora. Ostrze napotykało tylko skaliste dno rzeki. A jednak wkrótce poczuł Bies, że godnego siebie spotkał przeciwnika. Przerażony, spróbował schwycić i przypiąć magiczne nietoperzowe skrzydła. Ale stary Czad odrzucił je daleko. Odwdzięczył się Sanowi za uratowanie życia. Walka trwała długo. Nagle najstarszy i najmądrzejszy z pasterzy spostrzegł, że i San traci siły. Z rozmachem cisnął diabelskie skrzydła w wodę. Dziwny czar tkwił w nietoperzowych skrzydłach – nagle rzeka zyskała całą moc Biesa. Płynęła teraz groźna, pienista, potężna. Wartki nurt porwał obu przeciwników. Gdy następnego dnia wody opadły, na porąbanym toporem Sana dnie znaleźli ludzie dwie splecione w śmiertelnym uścisku postacie.

Oddając hołd odwadze swojego wodza, jego imieniem ochrzcili osadnicy wielką rzekę. I pozostał dzielny San na ziemi, którą pokochał – tak jak tego pragnął. Pozostało porąbane toporem dno rzeki i... Czady, śmieszne, rogate i psotne stworzenia, które nadal żyją w starych drzewach. Po staremu pomagają ludziom, a nocą opowiadają w dziecięcych snach najpiękniejsze baśnie. Na wędrowców zaś rzucają czar, który sprawia, że nigdy nie mogą zapomnieć tych gór.

(źródło: http://www.panorama-gromadzyn.pl/servwait_data/DWIE%20LEGENDY.pdf)

POSTACI

KRÓL
 RYCERZ
 UBOGA WIEŚNIACZKA
 UBOGI WIEŚNIAK
 PASTUSZEK
 KSIĘŻNICZKA
 SPRYTNY RZEMIEŚLNIK
 ZŁY BOGACZ
 KSIĄDZ
 ROZBÓJNICY
 ŚLICZNA KUCHARKA
 NAJMŁODSZY SYN SZEWCA
 DRWALE
 ZŁODZIEJ
 RZEŹNIK
 KOWAL
 WOŹNICA
 STARA PRACZKA
 RYBAK
 MYŚLIWI
 ZBIERACZKA ZIÓŁ

ZWIERZĘTA

OWCE
 KOZA
 ZACZAROWANY PIES
 MRÓWKI
 ŁABĘDŹ
 DZIKA KACZKA
 NIEDŹWIEDŹ
 PSZCZOŁY
 MOTYLE
 JASTRZĄB
 KOŃ
 RYBY
 LIS

KRUK

STARY WILK
 MŁODY WILK
 STADO KÓZ
 STARY BARAN
 ORZEŁ
 KOZICA
 MYSZY
 POSTACI FANTASTYCZNE
 DIABEŁ
 BIES
 WIEDŹMA
 DUCH ZMARŁEJ KRÓLOWEJ
 LEŚNE STWORY
 CZAROWNICE
 CHOCHLIKI
 WAMPIRY
 POMOCNE STWORKI DOMOWE
 GADAJĄCY WILK

PRZEDMIOTY

KIJEK
 PUSTY DZBAN
 BUTY
 OKIENNICA
 DREWNIANY STOŁECZEK
 WIELKI WÓR
 CHUSTA
 BOCHEN CHLEBA
 KIELICH
 MIECZ
 IGŁA
 SIEĆ RYBACKA
 KOŁEK
 SKRZYPCE
 LUSTRO
 DRZWI

KLUCZE

KSIĘGA
 OBRAZ
 SAKIEWKA
 BERŁO

WYDARZENIE

NAPAŚĆ ROZBÓJNIKÓW
 UTONIĘCIE
 ZNALEZIENIE SKARBU
 PODRÓŻ
 WPADNIĘCIE DO STUDNI
 WIELKA WYPRAWA
 BITWA
 CIĘŻKA PRACA
 ZBIERANIE JAGÓD
 PRACA W POLU
 WYRĄB LASU
 BUDOWANIE DOMU
 PRZYGOTOWYWANIE
 MAGICZNYCH MIKSTUR
 ŁOWIENIE RYB
 POLOWANIE
 POMAGANIE ZWIERZĘTOM
 BUDOWANIE TAMY
 ZBIERANIE GRZYBÓW
 ŻNIWA
 PODBIERANIE PSZCZOŁOM
 MIODU
 SZUKANIE MIEJSCA
 NA OSADĘ

DLA NAUCZYCIELI

HISTORIA - DAWNO TEMU W GÓRACH

Scenariusz zajęć

1. **Temat zajęć** – Dawno temu w górach
2. **Adresat zajęć** – uczniowie klasy VIII
3. **Etap edukacyjny** – II etap edukacyjny
4. **Miejsce i czas realizacji zajęć** – klasa komputerowa, czas trwania: 45 minut
5. **Cel ogólny:**
  - zapoznanie z codziennym życiem na wsi w Karpatach
  - budowanie umiejętności korzystania z różnorodnych materiałów źródłowych
6. **Cele szczegółowe:**

Uczeń zna:

  - historię osadnictwa na Podhalu
  - realia życia w II Rzeczypospolitej na terenie Podhala

Uczeń rozumie:

  - specyfikę życia na Podhalu w czasie międzywojnia
  - zasady korzystania ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego
  - Uczeń potrafi:
  - korzystać z materiałów źródłowych i odszukiwać w nich wartościowe informacje
7. **Środki dydaktyczne** – wydruki materiałów, prezentacja multimedialna, materiały z www.nac.gov.pl
8. **Zastosowanie narzędzi ICT w realizacji zajęć** – rzutnik multimedialny, dostęp do strony www.nac.gov.pl
9. **Formy pracy** – zbiorowa i indywidualna
10. **Metody i techniki pracy:**
  - eksponujące
  - operacyjne
11. **Opis przebiegu zajęć**
  1. Zapoznanie z tematem – korzystanie z materiałów źródłowych w formie cyfrowej i zapisków etnograficznych na przykładzie życia na Podhalu w latach 20. i 30. XX w.
  2. Prezentacja multimedialna – Historia Podhala od zasiedlenia do współczesności.
  3. Zaprezentowanie strony Narodowego Archiwum Cyfrowego; polecenie odszukania haseł: Karpaty, Podhale, Bieszczady, Spisz, Orawa, Huculszczyzna; przejrzanie materiałów ze szczególnym uwzględnieniem życia codziennego
  4. Rozdanie materiałów drukowanych – odnalezienie informacji dotyczących dnia codziennego
  5. Dyskusja – podsumowanie znalezionych informacji, próba uporządkowania
12. **Komentarz dydaktyczny**

Zajęcia mają na celu zapoznanie z metodologią pracy z materiałami źródłowymi i sposobami legalnego ich pozyskiwania do celów naukowych.
13. **Materiały dydaktyczne** – w załączonych materiałach.

Teksty źródłowe do analizy

Byt materialny wieśniaków w całej okolicy uważać można za gorszy niż mizerny. Polepsza się on nieco w miejscowościach bliżej Sanu, Przemyśla i dróg żelaznych. Budynki po większej części liche, drewniane, słomą kryte. Chaty mieszkalne na wsi nie zawsze bywają stawiane regularnie [...]. W inwentarz żywy, włościanie, z wyjątkiem niewielu bogaczy w każdej znacznej wsi, nader skąpo są jeszcze zaopatrzeni [...], głównym ich zatrudnieniem jest rolnictwo, które prowadzą po dawnemu, mało się troszcząc o ulepszenie i postępy, jakie na tem polu poczyniła nauka, i o przykład z góry przez dwory szlacheckie im podawany. Gdy sami uprawie nie poddają, szukają najemnika (najmyta), któremu się najpowszechniej częścią ziarna i strawą wypłacają; dziś jednak najemnik ten podrożał i bez pieniędzy obejść się już nie zdoła. Obrabiają rolę zwykle wołami, a tylko rzadko gdzie końmi.

Kolberg, 1891, s. 10-11

Zwykłe pożywienie [...] stanowi: zur, kapusta, pierogi z kapustą lub serem, fasola, bób, groch, czasami kukurydza. Mięso jadają nader rzadko, częściej już mleko i ser. W czasie głodu żywią się także lebiodą, zwaną tu szabaga, wyplewioną na polu z pszenicznych zagonów. Pod Przemysłem potrawa zwana jest łohaza, w połowie z grochu i w połowie z pęcaku lub jęczmiennej kaszy złożona, na pół gęsto ugotowana [...]. Jadają ją zwykle w poście, iż obejść się ona może bez omasty. [...] Napojem głównym ludu, prócz wody, jest jak wszędzie u nas gorzałka.

Kolberg, 1891, s. 12

Życie wsi toczyło się utartym trybem, zgodnym z porami r. Zatrudnienie dawał las, tartak, huta szkła i folwarki. Za pracę na folwarku płacono 1 zł, w czasie żniw 2 zł. W użyciu były drewniane pługi i brony, czasami z elementami metalowymi. Młócono cepami. Z rzadka ktoś miał już nowoczesne narzędzia np. sieczkarnię. Gospodarstwa były małe, rozczłonkowane, położone na zboczach. Często obornik na pola wnoszono niosąc go w koszach na plecach. Jeszcze do czasów drugiej wojny istniały tu kurne chaty, składające się z dwóch pomieszczeń, z piecem w jednym kącie. Na piecu spali najstarsi członkowie rodziny: dziadek i ojciec. Pod ścianami rozstawiano ławy i „bambetle”, z rzeźbionymi poręczami, nakrywane derkami. Jedzono niewyszukane potrawy, m. in. winny kisiel – żurek, biały albo czerwony z buraczkami. Podawano go z całymi, gotowanymi ziemniakami, „stulnyki” lepione z przygotowanych w dwóch odmianach ziemniaków – tartych i gotowanych. Gotowane ugniatano i formowano w małe kuleczki, obtaczane masą z utartych i kształtowano w maleńkie sznycelki, pieczone na blasze w gorącym piecu. Pieczono je do uzyskania złotego koloru i podawano ze śmietaną. Mieszkańcy często chodzili na grzyby i zbierali orzechy laskowe. Dla dzieci były to jedne z największych łakoci, gdy podczas ostrych, śnieżnych zim, nie mając butów musiały siedzieć w chatach. Podczas świąt Bożego Narodzenia, rodzice rozsypywali siano, wrzucając w nie orzechy, które na wyścigi wyszukiwały. Ozdabiano nimi choinkę owijając w kolorowe papierki. Lasy obfitowały w zwierzynę, na którą biedniejsi mieszkańcy często kłusowali, narażając się na kary. Życie chłopów niewiele różniło się od opisanego przez Oskara Kolberga.

Turczyńska 2012, s. 27-28

Życie na Podhalu

Od zasiedlenia **po czasy współczesne**

Od zasiedlenia...

- Początki zasiedlenia przypadają na XIII w. i obejmują głównie Kotlinę Nowotarską, Spisz i Pieniny.
- Najstarszą wsią Podhala był Ludźmierz.
- Osady zakładano na prawie niemieckim, które sprzyjało osadnictwu dzięki jasnym zasadom – intensywny rozwój trwał do XIV w.

Rolnicy kontra pasterze

- Zanim w dolinę Dunajca przybyli osadnicy, aby uprawiać ziemię, pojawiali się tam myśliwi, zbieracze, niekiedy przestępcy uciekający w niedostępne góry przed prawem.
- XV w. – przybycie Wołochów z rejonu Bałkan, którzy hodowali i wypasali owce i bydło. W XVII w. można mówić o zlanie tych dwóch kultur – rolniczej i pasterskiej.

Warunki życia mieszkańców

- Zimny klimat, który nie pozwalał na uprawę zbóż na satysfakcjonującym poziomie.
- Każde gospodarstwo w zasadzie samowystarczalne – uprawiano zarówno zboże, jak i sadzono len, z którego wyrabiano materiał na ubrania, co skutkowało znacznym wyjałowieniem ziemi.
- Pasterstwo – tereny nie aż tak przyjazne jak na Bałkanach, zimniejszy klimat, mniejsze stada, mniej paszy.

Rozwój regionu

- XIX w. – wzrost znaczenia Podhala dzięki założeniu uzdrowiska w Zakopanem przez Tytusa Chałubińskiego.
- Wzrost zainteresowania kulturą ludową oraz niewielka odległość od ówczesnej stolicy kulturalnej Polski – Krakowa – sprawiły, że teren stał się modny i zaczęli tu przyjeżdżać artyści.
- Stolica zabaw, koncertów, dansingów, hazardu 😊.

Turystyka

- W latach 30. XX w. rozwój taternictwa, narciarstwa tzw. towarzyskiego.
- Organizowano wiele imprez sportowych, nawet mistrzostwa świata w narciarstwie.
- Podkreślano widowiskowość kultury góralskiej i folkloru.
- Poza głównymi miejscami turystycznymi – dotkliwa bieda, choroby, powodzie.

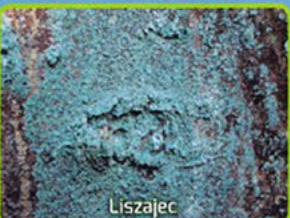

DLA NAUCZYCIELI

BIOLOGIA - INSPEKTOR POROST**Scenariusz zajęć**

- 1. Temat zajęć** – Inspektor porost
- 2. Adresat zajęć** – uczniowie klasy VIII
- 3. Etap edukacyjny** – II etap edukacyjny
- 4. Miejsce i czas realizacji zajęć** – klasa szkolna, czas trwania: – 45 minut
- 5. Cel ogólny:**
  - zapoznanie z naturalnym sposobem oceny zanieczyszczenia powietrza
  - budowanie świadomości i postawy proekologicznej
- 6. Cele szczegółowe:**
 Uczeń zna:
  - pojęcie „skała porostowa”
  - czynniki powodujące zanieczyszczenie powietrza w górach
  - skutki zanieczyszczenia środowiska dla przestrzeni Karpat
 Uczeń rozumie:
  - wagę działań człowieka w kwestii ochrony przyrody
  - zasady korzystania ze skały porostowej
 Uczeń potrafi:
  - dokonać obserwacji przyrodniczych i zapisać ich efekty
  - rozpoznać i nazwać destrukcyjny wpływ człowieka na przyrodę
- 7. Środki dydaktyczne** – wydruki materiałów, obserwacja przyrodnicza
- 8. Zastosowanie narzędzi ICT w realizacji zajęć** – brak
- 9. Formy pracy** – zbiorowa i indywidualna
- 10. Metody i techniki pracy:**
  - eksponujące
  - operacyjne
- 11. Opis przebiegu zajęć**
  1. Zapoznanie uczniów z tematem: zagrożenia dla karpackiej przyrody wywołane przez człowieka; zapis
  2. Wprowadzenie pojęcia skały porostowej i wyjaśnienie jej działania, rozdanie materiałów dodatkowych
  3. Stworzenie bazy pomysłów indywidualnego dbania o przyrodę w górach i ograniczania destrukcyjnego wpływu człowieka na karpacką przestrzeń
  4. Przedstawienie zasad naukowej obserwacji przyrody,
  5. Zadanie zadania domowego – ocena zanieczyszczenia powietrza w okolicy w oparciu o skalę porostową (dokumentacja fotograficzna i opis – na ocenę)
- 12. Komentarz dydaktyczny**
 Zajęcia mają na celu zapoznanie z terminem skały porostowej oraz podniesienie świadomości w kwestii ochrony przyrody. Obserwacja przyrodnicza z zapisem wspiera naukowe podejście do oceny rzeczywistości.
- 13. Materiały dydaktyczne** – w załączonych materiałach.

<p>STREFA I</p>	<p>Obserwacje: Brak porostów, mogą występować zielone glony na korze Powietrze: Bardzo silnie zanieczyszczone; stężenie SO₂ powyżej 170 µg/m³ Gdzie? Skażone centra wielkich miast i ośrodków przemysłowych</p>		
<p>STREFA II</p>	<p>Obserwacje: Występują tylko porosty skorupiaste (proszkowate), np. liszajec czy misecznica proszkowata Powietrze: Bardzo silnie zanieczyszczone; stężenie SO₂ 170–100 µg/m³ Gdzie? Duże miasta i ośrodki przemysłowe</p>		 <p>Liszajec</p>
<p>STREFA III</p>	<p>Obserwacje: Mogą występować porosty listkowe i skorupiaste, np. złotorost ścienny czy obrost wzniesiony Powietrze: Zanieczyszczone; stężenie SO₂ 99–70 µg/m³ Gdzie? Drzewa w pobliżu miast, parki</p>	 <p>Złotorost i obrost gwiazdkowy</p>	 <p>Obrost wzniesiony i złotorost</p>
<p>STREFA IV</p>	<p>Obserwacje: Występują porosty listkowe i nielicznie pojawiają się krzaczkowate, np. pustulka pęcherzykowata czy tarczownica brudzkowana Powietrze: Średnio zanieczyszczone; stężenie SO₂ 69–50 µg/m³ Gdzie? Lasy w pobliżu miast</p>	 <p>Pustulka pęcherzykowata</p>	 <p>Pustulka rurkowata</p>
<p>STREFA V</p>	<p>Obserwacje: Porosty listkowe zajmują znaczną powierzchnię kory, coraz więcej jest krzaczkowatych (np. makła tarniowa, mąklik otrębiasty), które jednak nie są w pełni wykształcone Powietrze: Mało zanieczyszczone; stężenie SO₂ 49–40 µg/m³ Gdzie? Większość lasów na nizinach i pogórzu</p>		 <p>Makła tarniowa</p>
<p>STREFA VI</p>	<p>Obserwacje: Różne wrażliwe gatunki porostów skorupiastych, listkowatych i krzaczkowatych na pniach oraz gałęziach, np. brodaczki i płucnik modry; dobrze rozwinięte gatunki z V strefy Powietrze: Nieznacznie zanieczyszczone; stężenie SO₂ 39–30 µg/m³ Gdzie? Naturalne, duże lasy, głównie w Polsce północno-wschodniej</p>	 <p>Brodaczka kepkowa</p>	
<p>STREFA VII</p>	<p>Obserwacje: Bardzo dużo rozmaitych porostów na pniach i gałęziach: skorupiaste, listkowate i krzaczkowate, np. odnożyca jesionowa, brodaczka czy granicznik płucny; plechy bardzo duże, zwisające Powietrze: Prawie zupełnie czyste; stężenie SO₂ poniżej 30 µg/m³ Gdzie? Nieliczne nieskażone obszary w Polsce; często puszcze i wyższe partie gór</p>		 <p>Brodaczka</p>

DLA NAUCZYCIELI

PRZYRODA

Scenariusz zajęć

1. **Temat zajęć** – Na górskim szlaku
2. **Adresat zajęć** – uczniowie klas VI
3. **Etap edukacyjny** – II etap edukacyjny
4. **Miejsce i czas realizacji zajęć** – sala komputerowa, czas trwania: 45 minut
5. **Cel ogólny:**
  - zapoznanie z zasadami bezpieczeństwa obowiązującymi w górach
  - przybliżenie piękna karpackiej przyrody
6. **Cele szczegółowe:**

Uczeń zna:

  - legalne źródła map on-line
  - zasady planowania bezpiecznych wycieczek po górach
  - zasady pracy projektowej

Uczeń rozumie:

  - wagę zachowania zasad bezpieczeństwa w górach
  - potrzebę legalnego korzystania ze źródeł internetowych

Uczeń potrafi:

  - korzystać z serwisu Google Earth
  - korzystać z map on-line
  - zaplanować bezpieczną wycieczkę w góry z uwzględnieniem zasad bezpieczeństwa oraz walorów turystycznych
  - zmierzyć odległości na mapie
7. **Środki dydaktyczne** – wydruki materiałów, komputer z dostępem do internetu
8. **Zastosowanie narzędzi ICT w realizacji zajęć** – korzystanie z serwisu Google Earth oraz map górskich on-line
9. **Formy pracy** – zbiorowa i indywidualna
10. **Metody i techniki pracy:**
  - eksponujące
  - operacyjne (praca w grupach projektowych, dyskusja, pogadanka heurystyczna)
11. **Opis przebiegu zajęć:**
  1. Wprowadzenie do tematu – planowanie wycieczek w górach; poznanie zasad bezpieczeństwa przygotowanych przez GOPR
  2. Zapoznanie uczniów z serwisem Google Earth – praca własna uczniów – poznawanie karpackiej przyrody
  3. Podział na grupy projektowe – pokazanie serwisu z mapami; wydanie poleceń do ćwiczenia; praca projektowa
12. **Komentarz dydaktyczny**

Zajęcia mają na celu zapoznanie z zasadami bezpiecznego wypoczynku w górach, a także nauczenie umiejętności planowania górskich wycieczek z uwzględnieniem wartości przyrodniczych i kulturalnych.
13. **Materiały dydaktyczne** – w załączonych materiałach.

Lekcja 3

---

1. Czynności organizacyjno-porządkowe.
2. Zapoznanie uczniów z tematem zajęć – planowaniem bezpiecznych i ciekawych wycieczek górskich.
3. Rozdanie zasad bezpieczeństwa (dostępne w materiałach do lekcji).
4. Praca na komputerach – opcjonalnie na telefonach komórkowych, jeśli wszystkie dzieci je posiadają i w szkole nie ma zakazu korzystania w trakcie zajęć. Instalacja/włączenie aplikacji Google Earth. Wyjaśnienie, jak się z niej korzysta (poszukiwanie punktów, wycieczki po największych miastach świata, zdjęcia robione przez satelitę).
5. 10 minut pracy własnej dzieci – odnalezienie w serwisie pasma Karpat, zbliżenie obrazu, wirtualna podróż przez Karpaty, poszukiwanie informacji w serwisie.
6. Podział klasy na grupy projektowe. Zadanie: zaplanować trasę wycieczki górskiej po jednym z terenów: Beskid Niski, Wyspy Sądecki, Żywiecki, Tatry, Bieszczady, Pieniny (do wyboru w zależności od liczby grup projektowych). Mapy gór dostępne w serwisie: <https://goryludzie.pl/mapy-online>.
7. Uczniowie mają znaleźć interesujące punkty, zmierzyć odległości między nimi. Trasa nie powinna być dłuższa niż 5 km. Należy zaplanować ilość i rodzaj zabieranego sprzętu oraz żywności, terminy wyjścia.
8. Ocenie podlega zarówno gotowy plan (przedstawienie na forum publicznym), jak i zaangażowanie w pracę w trakcie lekcji. Jeżeli zabraknie czasu – może być to scenariusz na 2 godziny lekcyjne.

Zasady bezpiecznego poruszania się po górach

Przygotowanie przed wyjściem w góry:

- Przygotuj się fizycznie przed wyjazdem w góry.
- Zasięgnij informacji o masywie górskim, w który się wybierasz (przebieg szlaków i ich stan, warunki panujące w górach, ewentualne zagrożenia).
- Planuj trasy stosownie do możliwości i doświadczenia wszystkich uczestników wycieczki.
- Przed wyjściem zapoznaj się z aktualnie panującymi warunkami i prognozą pogody.
- Samotne wychodzenie w góry jest niebezpieczne, jeśli to możliwe, nie wychodź samotnie w góry, bezpieczniej iść w towarzystwie.

Zabierz niezbędny ekwipunek! Miej zawsze ze sobą:

- plecak
- odpowiednie do panujących warunków obuwie
- ubranie chroniące przed opadami i wiatrem
- zapasową ciepłą odzież
- podręczną apteczkę
- prowiant i napoje
- mapę i kompas
- latarkę
- telefon komórkowy – z naładowaną baterią i zapisanymi numerami alarmowymi
- w okresie zimowym czapkę i rękawiczki
- na trudniejsze szlaki zimą czekan i raki (niezbędne odpowiednie przeszkolenie)

źródło: <http://www.gopr.org/poradnik/zasady>

Jak bezpiecznie udać się w góry?

Poznaj najważniejsze zasady bezpieczeństwa w górach

Przed wyjściem w góry

- sprawdź aktualny komunikat meteorologiczny
- wybieraj tylko wyznaczone szlaki górskie
- dokładnie zaplanuj trasę biorąc pod uwagę:
  - czas przejścia od planowanego punktu do końcowego
  - lokalizację schronisk i obiektów, które mogą posłużyć za schronienie
  - stan szlaków turystycznych
  - godzinę wschodu i zachodu słońca
  - wysokość, na jaką będziesz musiał podejść
- przygotuj odpowiedni sprzęt
- pozostaw wiadomość o trasie wycieczki i przewidywanej godzinie powrotu
- wyjdź jak najwcześniej rano, aby zdążyć dotrzeć na miejsce docelowe przed zmrokiem
- jeśli planujesz dłuższą wędrowkę, popracuj wcześniej nad kondycją
- nie wychodź samotnie w góry

Wielodniowa wycieczka

Na pierwszy dzień wybierz krótszy odcinek trasy, gdyż organizm wymaga zaadaptowania

 Nie wyruszaj w góry, jeśli prognozy wskazują na silny wiatr, burzę, mgłę, duże opady śniegu, załamania i zmiany pogody oraz duże skoki temperatur

Ważne numery

Telefony ratunkowe

601 100 300
lub
985

Możesz zainstalować bezpłatną aplikację Ratunek

Zeskanuj kod i pobierz aplikację

Ekwipunek

W TWOIM PLECAKU NIE MOŻE ZABRAKNAĆ:

mapy i GPSu	jedzenia i picia
dokumentów identyfikacyjnych	latarki
naładowanego telefonu	zapalniczki
rzeczy ciepłych, przeciwdeszczowych i wiatroszczelnych	apteczki
	taśmy, sznurka, szczyryka

Postępowanie w razie wypadku

1. **ZABEZPIECZ MIEJSCE WYPADKU.** Oceń rodzaj wypadku, zapewnij bezpieczeństwo osobom znajdującym się w pobliżu, w razie zagrożenia przenieś poszkodowanego w inne miejsce.
2. **SPRAWDŹ STAN POSZKODOWANEGO.** Oceń przytomność, drożność dróg oddechowych oraz oddech osoby poszkodowanej.
3. **ZAWSZE POSTĘPUJ W ZALEŻNOŚCI OD STANU I OBRAŻEŃ**
4. **OBIEKTYWNE OCENI SYTUACJĘ** i w razie potrzeby nie zwlekaj z wezwaniem pomocy.
Telefon ratunkowy to: **985** lub **601 100 300**
Powiedz, co się stało i gdzie zdarzył się wypadek, ile jest poszkodowanych oraz kto wzywa pomoc. **Nigdy nie odkładaj pierwszego słuchawki!**
5. **CHROŃ ORGANIZM PRZED WYCHŁODZENIEM** i postaraj się nie pozostawiać poszkodowanego bez opieki.

JEŚLI POSZKODOWANY JEST NIEPRZYTOMNY ROZPOCZNIJ UDZIELANIE PIERWSZEJ POMOCY

1. **UDROŹNIJ DROGI ODDECHOWE** wykonując odgięcie głowy do tyłu jedną ręką umieszczoną na czole poszkodowanego i uniesienie żuchwy do góry drugą ręką.
2. **SPRAWDŹ ODDECH** obserwując ruchy klatki piersiowej i próbując wyczuć wydychane powietrze na skórze własnego policzka.
Jeśli poszkodowany przez 10 sekund wykonał mniej niż dwa wdechy, **WYKONAJ RESUSCYTACJĘ** – ułóż skrzyżowane dłonie na mostku i wykonaj 30 uciśnień klatki piersiowej, a następnie naprzemiennie 2 wdechy. Czynności te staramy się wykonywać w tempie 100-120 na minutę do momentu dotarcia pomocy lub powrotu właściwego oddechu.
3. **WYKONAJ RESUSCYTACJĘ** – ułóż skrzyżowane dłonie na mostku i wykonaj 30 uciśnień klatki piersiowej, a następnie naprzemiennie 2 wdechy. Czynności te staramy się wykonywać w tempie 100-120 na minutę do momentu dotarcia pomocy lub powrotu właściwego oddechu.
4. Jeżeli pojawi się **PRAWIDŁOWY ODDECH** wykonaj pozostałe czynności ratunkowe w zależności od stanu poszkodowanego. Okryj poszkodowanego, aby się nie wychłodził i czekaj na przyjazd pomocy.

ABC bezpieczeństwa na stoku

DEKALOG NARCIARZA

1

WZGLĄD NA INNYCH

Nie należy stwarzać niebezpieczeństwa na stoku

2

PANOWANIE NAD Szybkością I SPOSOBEM JAZDY

Sposób jazdy powinien być dostosowany do umiejętności narciarza oraz warunków na stoku

3

WYBÓR KIERUNKU JAZDY

Należy ustalić taki tor jazdy, aby nie zagrażać innym

4

WYPRZEDZANIE

W odpowiedniej odległości od wyprzedzanego, możliwe zarówno z prawej, jak i lewej strony

5

PRZEJAZD PRZEZ SKRZYŻOWANIE TRAS NARCIARSKICH

Należy rozglądać się, aby nie spowodować zagrożenia dla innych

6

ZATRZYMANIE SIĘ

Najlepiej unikać zatrzymania na trasie zjazdu, a w razie konieczności sprawdzić, czy zatrzymanie nie spowoduje kolizji

7

PODEJŚCIE I SCHODZENIE Z TRASY

Należy poruszać się poboczem trasy, a w przypadku złej widoczności zejść z trasy

8

PRZESTRZEGANIE ZNAKÓW NARCIARSKICH

Należy stosować się do znaków i oznaczeń tras

9

WYPADKI

Jeśli zauważysz wypadek, postaraj się jak najszybciej zareagować i pomóc

10

STWIERDZENIE TOŻSAMOŚCI

W razie wypadku każdy (świadek i uczestnik) powinien podać swoje dane osobowe

DLA NAUCZYCIELI

MATEMATYKA - ZABAWY Z MATEMATYKĄ W GÓRACH

Scenariusz zajęć

- 1. Temat zajęć** – Zabawy z matematyką w górach
- 2. Adresat zajęć** – uczniowie klas IV
- 3. Etap edukacyjny** – II etap edukacyjny
- 4. Miejsce i czas realizacji zajęć** – sala lekcyjna, czas trwania: 45 minut
- 5. Cel ogólny:**
  - ćwiczenie sprawności rachunkowej
  - wykorzystanie i interpretacja informacji
  - rozumowanie i argumentowanie
  - Cele szczegółowe:

Uczeń zna:

  - liczby naturalne
  - dzielenie, mnożenie, dodawanie, odejmowanie
  - obliczenia w geometrii

Uczeń rozumie:

  - zadania tekstowe
  - polecenia nauczyciela
  - Uczeń potrafi:
  - pracować samodzielnie
  - rozwiązać krzyżówkę
  - wykonać działania na liczbach
  - obliczyć pola wielokątów
- 6. Środki dydaktyczne** – karty pracy, ołówki
- 7. Zastosowanie narzędzi ICT do realizacji zajęć** – brak
- 8. Formy pracy** – indywidualna
- 9. Metody i techniki pracy:**
  - aktywizująca
  - praktyczna
  - podająca
- 10. Opis przebiegu zajęć**
  1. Wprowadzenie do zabawy z matematyką w górach
  2. Rozdanie kart pracy
  3. Ocena skończonych obliczeń
- 11. Komentarz dydaktyczny**
Zajęcia dają możliwość nauczenia liczenia matematycznego poprzez zabawę.
- 12. Materiały dydaktyczne** – w załączonych materiałach.

Lekcja 4

---

1. Czynności organizacyjno-porządkowe.
2. Rozdanie kart pracy.
3. Wytłumaczenie zasad rozwiązywania zadań na kartach pracy.
4. Określenie czasu na rozwiązanie – 40 minut.
5. Ocena kart pracy.

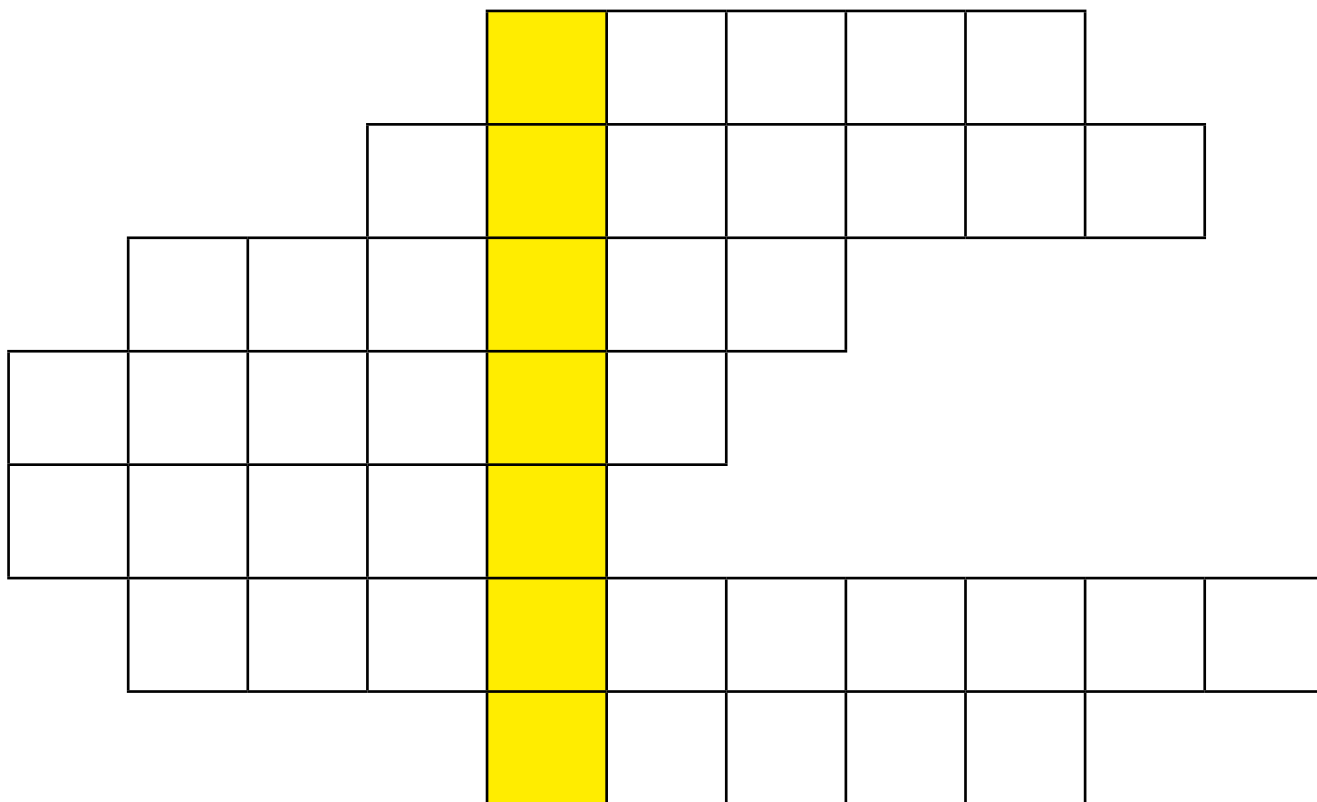

DLA UCZNIA

Krzyżówka

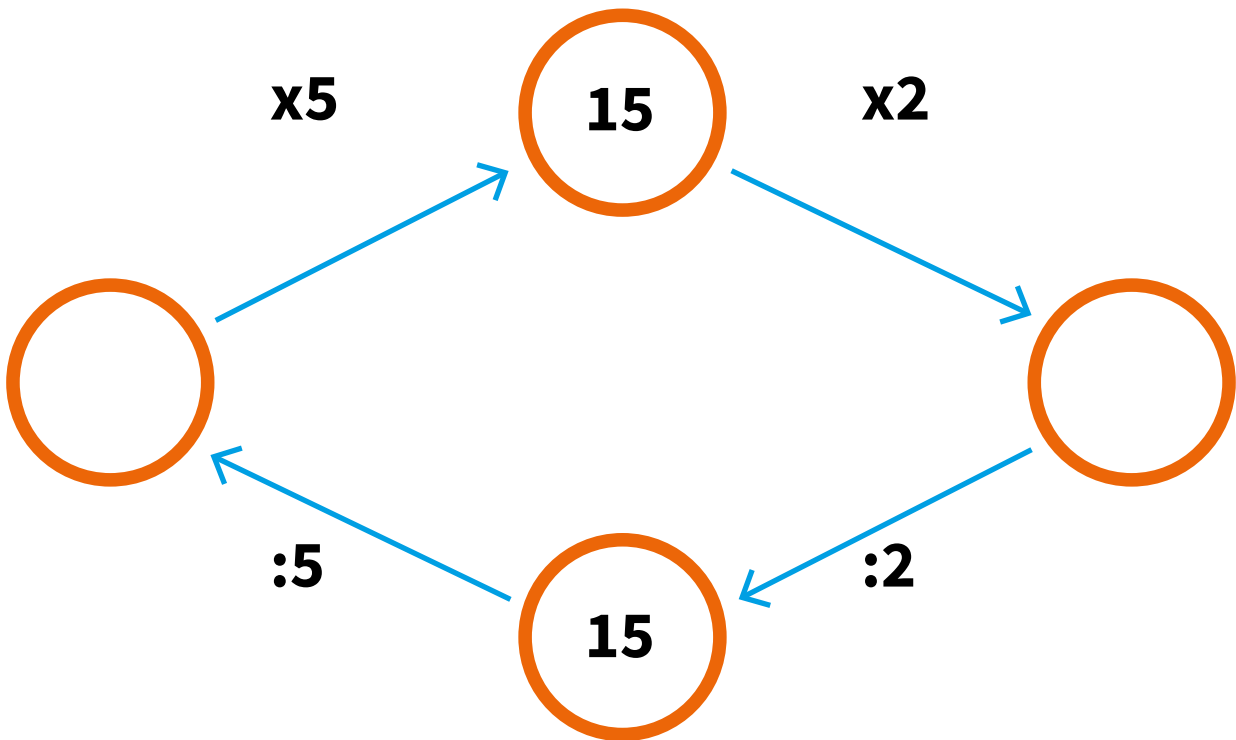
Oblicz zadania matematyczne. Uporządkuj wyniki w kolejności rosnącej. Wpisz odpowiednie słowa (w nawiasach) zgodnie z zasadą wyników rosnących i otrzymasz rozwiązanie.

1. Oblicz pole kwadratu, którego bok ma długość 5 cm. (**GÓRAL**)
2. Wykonaj działanie: $55 + 16 + 29 =$ (**TATRY**)
3. Wykonaj działanie: $9 \times 9 + 4 =$ (**PLANOWANIE**)
4. Wykonaj działanie: $100 : 10 + 16 =$ (**PIENINY**)
5. Wykonaj działanie: $3 + 8 \times 8 =$ (**PASMO**)
6. Oblicz obwód prostokąta, gdzie bok krótszy ma 2 cm, a bok dłuższy 5 cm. (**KODEKS**)
7. Oblicz obwód kwadratu o długości boku 8 cm. (**USTAWA**)

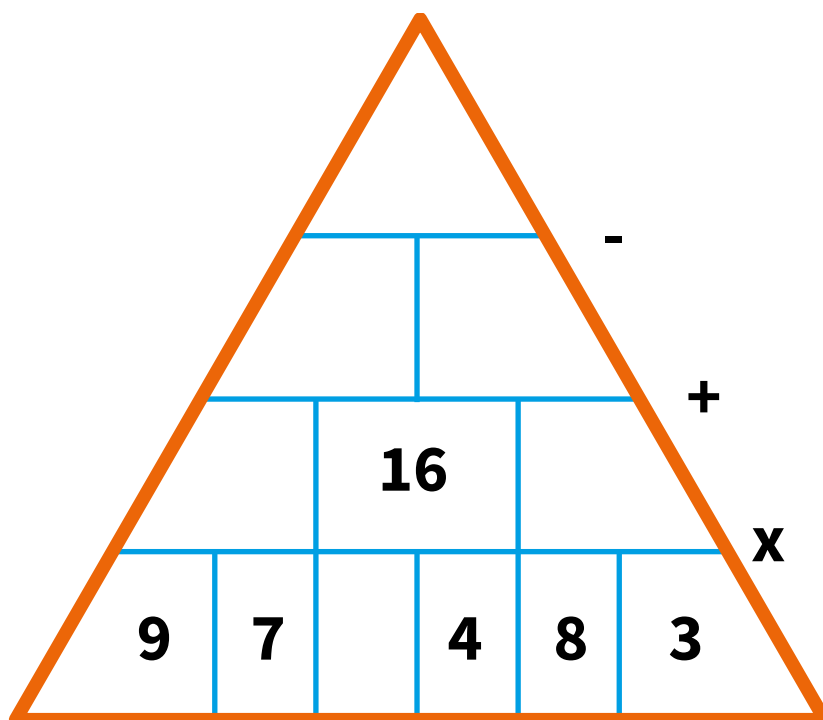

Zgadywanki

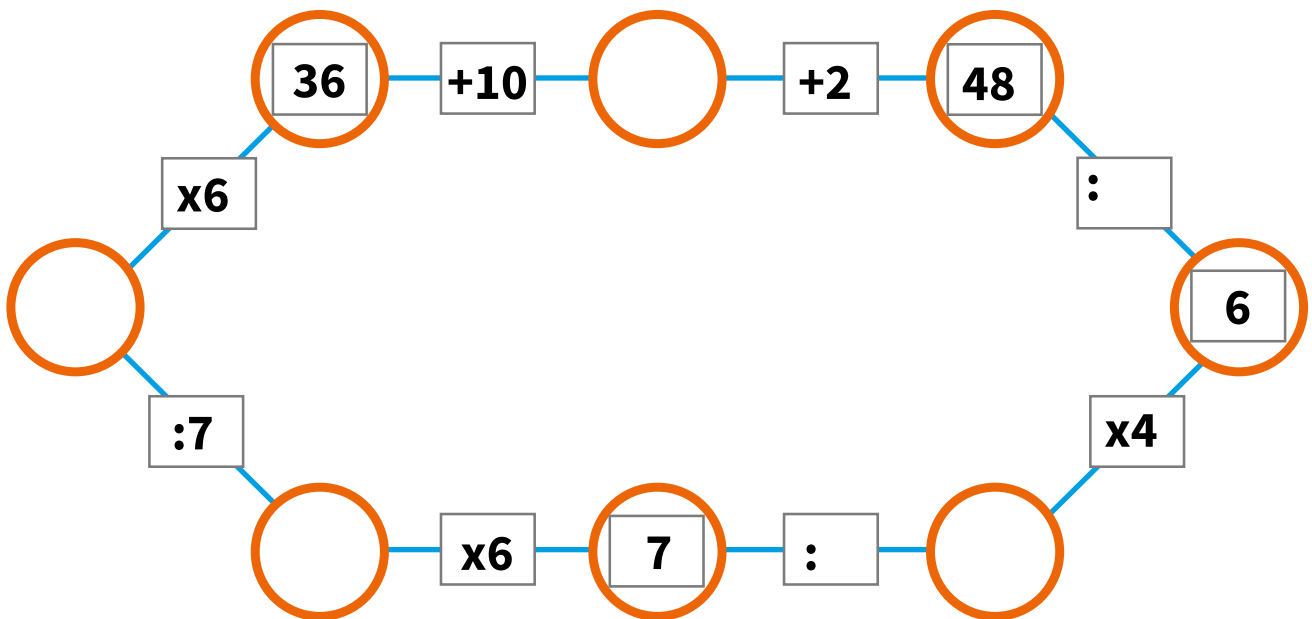
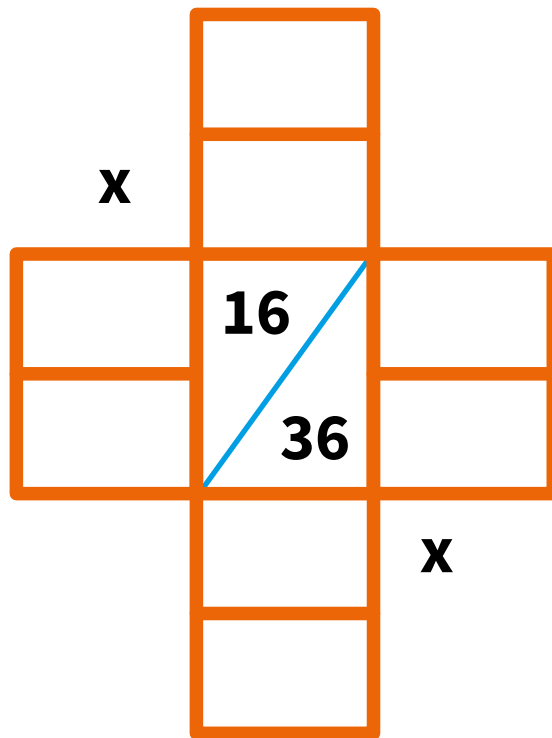
1. Wykonaj działania matematyczne zgodnie z zapisem.

2. Wykonaj działania matematyczne zgodnie z zapisem. Zaczynając od dołu zacznij mnożyć liczby w kwadratach, następnie wyniki zapisz powyżej. Otrzymane wyniki dodaj do siebie. Zakończ zadanie odejmując wyniki.

3. Znajdź po dwa rozwiązania mnożenia aby otrzymać podane wyniki.

Rebus do rozwiązania

Oblicz poniższe działania. Ich wyniki odpowiadają literom alfabetu zgodnie z zamieszczoną tabelką. Odpowiednie litery należy wpisać w pola zaznaczone w rebusie.

Działania do rozwiązania przez ucznia:

965 - 783 =

6 x 6 =

28 : 7 =

3² =

387 - 357 =

100 : 50 =

(185 - 180) x 10 =

500 + 500 =

9 : 3 =

8² =

2 x 10 =

6 x 9 =

675 - 630 =

3 x 4 =

10 x 10 =

25 - 0 =

9² =

2 x 2 x 4 =

WYNIK	LITERA
2	A
3	C
4	Y
9	G
12	N
16	W
20	H
25	E
30	Z
36	I
45	R
50	T
54	O
64	P
81	Ą
100	Ś
182	L
1000	D

DLA NAUCZYCIELI

INFORMATYKA - CO WIESZ O KARPATACH

Scenariusz zajęć

1. **Temat zajęć** – Co wiesz o Karpatach?
2. **Adresat zajęć** – uczniowie klas VIII
3. **Etap edukacyjny** – II etap edukacyjny
4. **Miejsce i czas realizacji zajęć** – sala komputerowa, czas trwania: 45 minut
5. **Cel ogólny:**
  - przybliżenie regionu Karpat
  - rozwijanie kompetencji społecznych (praca w grupach)
  - zapoznanie z zagadnieniem planowania przestrzennego w Karpatach
  - nauka umiejętności tworzenia prezentacji multimedialnej
6. **Cele szczegółowe:**

Uczeń zna:

  - pojęcie „planowanie przestrzenne”
  - pojęcie „kodeks”

Uczeń rozumie:

  - zagadnienia przedstawione w Kodeksie Dobrej Praktyki Kształtowania Przestrzeni w Karpatach
  - polecenia nauczyciela

Uczeń potrafi:

  - pracować samodzielnie
  - pracować w grupie
  - tworzyć estetyczne graficznie kompozycje
  - tworzyć prezentacje multimedialne z wykorzystaniem zdjęć, rysunków
  - zapisać prezentację w formacie do wyświetlenia i odtworzyć
  - formatować tekst i zapisać go w odpowiednim miejscu w prezentacji
  - odnaleźć potrzebne informacje na stronach internetowych
  - wykorzystać informacje ze stron internetowych z zachowaniem praw autorskich
7. **Środki dydaktyczne** – komputer z dostępem do internetu, program PowerPoint
8. **Zastosowanie narzędzi ICT do realizacji zajęć** – rzutnik multimedialny, komputer
9. **Formy pracy** – zbiorowa, grupowa (w parach/trójkach)
10. **Metody i techniki pracy:**
  - eksponująca (prezentacja multimedialna)
  - programowana
  - asocjacyjna
11. **Opis przebiegu zajęć**
  1. Pogadanka na temat Karpat i przypomnienie, co oznacza planowanie przestrzenne
  2. Odszukanie w przeglądarce Kodeksu Dobrej Praktyki Kształtowania Przestrzeni w Karpatach
  3. Przygotowanie prezentacji w programie PowerPoint
  4. Odtworzenie wykonanych prezentacji
12. **Komentarz dydaktyczny**

Zajęcia dają możliwość pokazania uczniom, z jakimi problemami zmagają się region Karpat i umożliwiają im próbę samodzielnego poszukiwania rozwiązań konfliktów przestrzennych.
13. **Materiały dydaktyczne** – w załączonych materiałach.

Lekcja 5

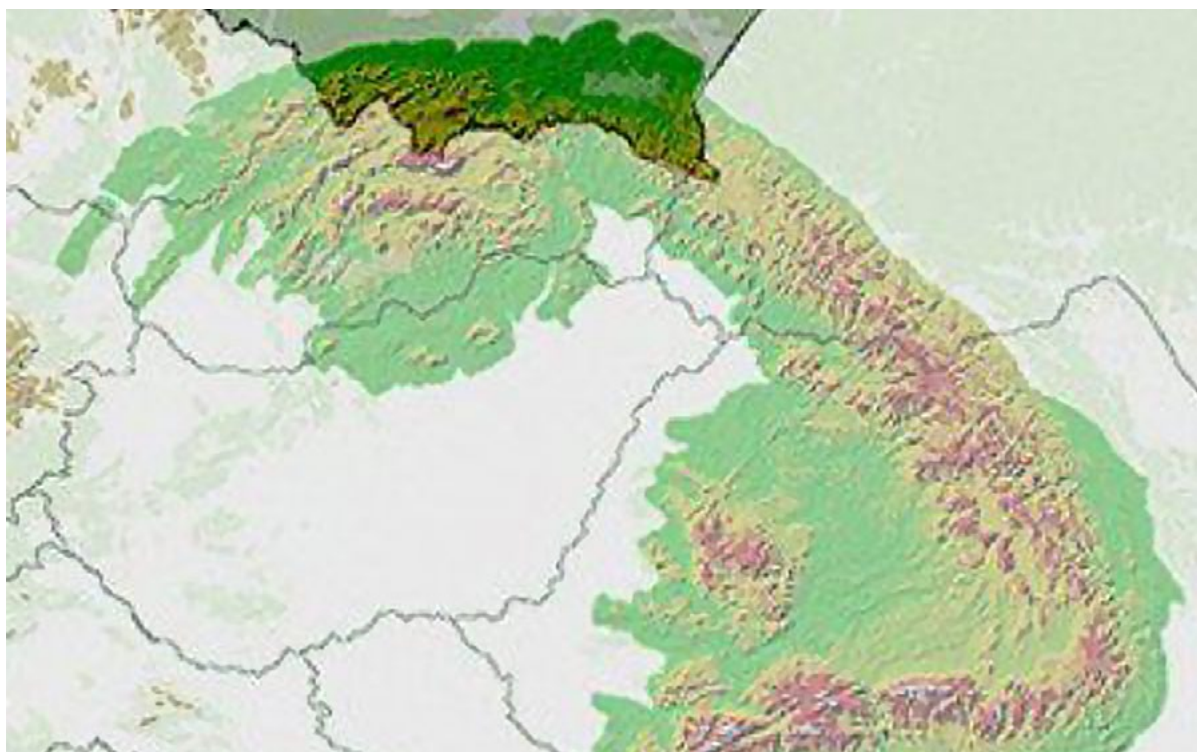
1. Czynności organizacyjno-porządkowe.
2. Krótka pogadanka nauczyciela na temat Karpat.
3. Zapoznanie uczniów z fragmentem Kodeksu Dobrej Praktyki Kształtowania Przestrzeni w Karpatach, w celu uświadomienia uczniom złożoności działań naukowych, twórczych i społecznych skoncentrowanych wokół karpackiej przestrzeni.
4. Przypomnienie, czym jest planowanie przestrzenne, że jest to instrument polityki przestrzennej.
5. Uruchomienie przeglądarki internetowej i zapoznanie się z Kodeksem Dobrej Praktyki Kształtowania Przestrzeni w Karpatach.
6. Podział na grupy ćwiczeniowe składające się z dwóch-trzech osób.
7. Przygotowanie przez każdą z grup prezentacji w programie PowerPoint odpowiadającej na pytanie zadane w temacie lekcji, składającej się z co najmniej 6 slajdów. Prezentacja powinna zawierać tło, zdjęcia i informacje; wykorzystywać grafikę, animacje, dźwięk, film, z zastosowaniem hiperłączy. Tekst w prezentacji powinien zostać sformatowany, ze wstawionymi symbolami, obrazami, tabelami. Ukończona prezentacja powinna zostać poddana odpowiedniej obróbce przy użyciu właściwych do tego narzędzi. Czas na wykonanie prezentacji: 15 minut.
8. Odtworzenie wykonanych prezentacji na rzutniku multimedialnym na forum klasy.
9. Najciekawsze pomysły i najszerze wykorzystanie dostępnych technik informatycznych zostaną nagrodzone najwyższą oceną.

KARPATY

Karpaty to jedno z największych pasm górskich, znajdujące się w środkowej Europie, położone na terytorium 8 państw: Austrii, Czech, Serbii, Polski, Słowacji, Ukrainy, Węgier i Rumunii.

TERYTORIUM KARPAT

Rys. 1.
https://www.google.com/search?q=karpaty&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwicocf20cPfAhW6AhAIHUHpBT4Q_AUIDygC&biw=1366&bih=577#imgrc=DURICV9ifa5mgM

Najwyższym pasmem Karpat są Tatry, których najwyższymi szczytami są:

- Gerlach (2655 m n.p.m.)

Rys. 2.

<https://www.google.com/search?biw=1366&bih=577&tbm=isch&sa=1&ei=nqomXLyqOliwrgSI14W4Cg&q=gerlach+g%C3%B3ra#imgrc=Sj5ioafePRmzWM>

- Łomnica (2632 m n.p.m.)

Rys. 3.

https://www.google.com/search?q=%C5%82omnica+g%C3%B3ra&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwi-vvr1MPfAhWjplsKHRObAOsQ_AUIDygC#imgrc=ZTV9c9zKSqsPKM

- Lodowy Szczyt (2628 m n.p.m.)

Rys. 4.

https://www.google.com/search?q=lodowy+szczyt&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiGosf-1MPfAhWwposKHbYtCjMQ_AUIDigB#imgrc=0wRcwbqBSw8gM:

Nazwa łańcucha górskiego – Karpaty – pochodzi najprawdopodobniej od plemienia Karpów zamieszkującego wschodnią jego część w pierwszym tysiącleciu naszej ery. Inna hipoteza głosi, że nazwa ta pochodzi od słowa ‘korpata’ – skała, góra, lub od słowa ‘cara’ – kamień.

KARPATY WSCHODNIE – UKRAINA

Rys. 5.

<https://pl.wikipedia.org/wiki/Turku>

Karpaty nie stanowią jednego nieprzerwanego łańcucha gór, ale raczej składają się z wielu wyróżniających się pod względem geologicznym i orograficznym pasm górskich. Różnorodność krajobrazów jest porównywalna z Alpami. Jednocześnie góry te rzadko osiągają wysokości powyżej 2500 m n.p.m., dlatego nie można tu znaleźć tak wyraźnej polodowcowej rzeźby wysokogórskiej. W Karpatach nie zalega wieczny śnieg.

Podział Karpat

Karpaty Zachodnie:

Zewnętrzne Karpaty Zachodnie

Centralne Karpaty Zachodnie

Wewnętrzne Karpaty Zachodnie

Karpaty Wschodnie:

Zewnętrzne Karpaty Wschodnie

Wewnętrzne Karpaty Wschodnie

Karpaty Południowe (Alpy Transylwańskie lub Karpaty Transylwańskie)

Góry Zachodniorumuńskie (Apuseni)

Ważniejsze przełęcze

Przełęcz Dukielska

Przełęcz Użocka

Przełęcz Tatarska

Przełęcz Otuz

Przełęcz Predeal

Rzeki

Karpaty stanowią dział wodny między zlewiskami Morza Bałtyckiego i Morza Czarnego. Na terenie Karpat mają swój początek liczne rzeki, a przepływają przez nie:

Wisła (górny bieg)

Dunajec

San

Wag

Hron

Hornad

Cisa (górny bieg)

Prut (górny bieg)

Seret (górny bieg)

Marusza

Aluta³

³ <http://www.europakarpat.pl/index.php/pMenuId/6/pDocId/141/pCmd/1>

Fragment Kodeksu Dobrej Praktyki Kształtowania Przestrzeni w Karpatach

Skład zespołu autorskiego:

arch. Maciej Nitka (redaktor wiodący, Małopolska Okręgowa Izba Architektów RP, Stowarzyszenie PRO CARPATHIA)

Andrzej Baksik (Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego)

dr Agata Ćwik (Uniwersytet Rzeszowski)

dr arch. Hanna Hrehorowicz-Gaber (Politechnika Krakowska)

Barbara Jabłońska (Centrum Informacji o Środowisku UNEP/GRID – Warszawa)

Monika Kozieł (Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Krakowie)

Zbigniew Niewiadomski (ekspert ds. Konwencji Karpackiej, Centrum Informacji o Środowisku UNEP/GRID – Warszawa)

Monika Ochwat-Marcinkiewicz (Stowarzyszenie Ekopsychologia)

Monika Rusztecka (Centrum Informacji o Środowisku UNEP/GRID – Warszawa)

dr hab. arch. Jadwiga Środulska-Wielgus (Politechnika Krakowska)

dr Michał Sobala (Komisja Krajobrazu Kulturowego Polskiego Towarzystwa Geograficznego)

Wprowadzenie

Ramowa Konwencja o Ochronie i Zrównoważonym Rozwoju Karpat (*Konwencja Karpacka**) jest międzynarodową umową, podpisaną w roku 2003 przez siedem państw regionu karpackiego (Dz.U. 2007 nr 96 poz. 634). Głównym celem Konwencji jest prowadzenie przez państwa będące jej Stronami wszechstronnej polityki na rzecz ochrony i *zrównoważonego rozwoju* regionu karpackiego, dla poprawy jakości życia, wzmocnienia miejscowej gospodarki i społeczności lokalnych oraz zachowania walorów przyrodniczych, krajobrazowych i dziedzictwa kulturowego Karpat. Natomiast głównym celem planowania przestrzennego jest kształtowanie ładu przestrzennego i racjonalne użytkowanie przestrzeni i środowiska, a także zapewnienie warunków harmonijnego rozwoju społecznego i gospodarczego.

Współpraca stron Konwencji Karpackiej w dziedzinie planowania przestrzennego oraz uwzględnianie celów Konwencji w krajowych politykach Stron dotyczących planowania przestrzennego i rozwoju regionalnego mają kluczowe znaczenie dla osiągnięcia jej celów.

Zakres tematyczny Konwencji obejmuje m.in. zintegrowane podejście do gospodarowania zasobami Ziemi (Art. 3), ochronę i zrównoważone użytkowanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej (Art. 4), dziedzictwo kulturowe (Art. 11), zrównoważoną turystykę (Art. 9), rolnictwo i leśnictwo (Art. 7), polityki dotyczące zarządzania wodami dorzeczy (Art. 6), transportu i infrastruktury (Art. 8) oraz przemysłu i energii (Art. 10). Każdy z (dotyczących powyższych dziedzin) protokołów tematycznych do Konwencji Karpackiej zawiera stosowne postanowienie o włączaniu celów danego protokołu do innych polityk sektorowych, w tym polityki planowania przestrzennego. Ponadto w Art. 2 ust. 2 lit. (e) Konwencja stanowi ogólną zasadę, że podejmując działania w dziedzinach wskazanych w Art. 4–13 Strony promować będą zintegrowane planowanie i gospodarowanie zasobami Ziemi i wód.

Planowania przestrzennego dotyczy bezpośrednio Art. 5 Konwencji Karpackiej, zgodnie z którym *Strony prowadzić będą politykę planowania przestrzennego mającą na celu ochronę i zrównoważony rozwój Karpat, uwzględniającą szczególne uwarunkowania ekologiczne i społeczno-gospodarcze występujące w Karpatach i ich ekosystemach górskich oraz zapewniającą korzyści dla lokalnych mieszkańców* (Art. 5 ust. 1). Polityka przestrzenna, której głównym instrumentem jest planowanie przestrzenne, integruje i harmonizuje szereg wyżej wymienionych polityk sektorowych, uwzględniając uwarunkowania przyrodnicze, społeczne, gospodarcze i kulturowe obszaru objętego planowaniem.

Dlatego planowania przestrzennego nie należy postrzegać wyłącznie jako odrębnej dziedziny uregulowanej Konwencją, lecz przede wszystkim jako narzędzie służące do wdrażania postanowień

Ramowej Konwencji oraz wszystkich jej protokołów tematycznych.

Konwencja stanowi również, że podczas opracowywania polityki i programów zagospodarowania przestrzennego dla obszaru objętego Konwencją szczególna uwaga powinna zostać zwrócona na infrastrukturę i usługi w zakresie transgranicznego transportu, energetyki i telekomunikacji, ochronę i zrównoważone użytkowanie zasobów naturalnych; spójność planów rozwoju miast i wsi na terenach przygranicznych, zapobieganie transgranicznym oddziaływaniom zanieczyszczeń, zintegrowane planowanie przestrzenne oraz oceny oddziaływania na środowisko (Art. 5 ust. 3).

- Konwencja Karpacka nie jest jedynym dokumentem o randze międzynarodowej, w którym poruszane są kwestie planowania przestrzennego. Zasady kształtowania przestrzeni sformułowane zostały także w następujących dokumentach:
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury (Dz.U. 1976 nr 32 poz. 190);
- Europejska Konwencja Krajobrazowa przyjęta w ramach Rady Europy 20 października 2000 roku we Florencji (Dz.U. 2006 nr 14 poz. 98);
- Odnowiona Strategia Trwałego Rozwoju Unii Europejskiej przyjęta przez Radę Europejską 16 czerwca 2006 r.;
- Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich, przyjęta z okazji nieformalnego spotkania ministrów w sprawie rozwoju miast i spójności terytorialnej w Lipsku, w dniach 24–25 maja 2007 r.;
- Konkluzja Rady Unii Europejskiej na temat architektury: udział kultury w zrównoważonym rozwoju z 20 listopada 2008 r.;
- Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu zatwierdzona przez Radę Europejską 17 czerwca 2010 r.;
- Agenda Terytorialna Unii Europejskiej 2020 w kierunku sprzyjającej społecznemu włączeniu, inteligentnej i zrównoważonej Europy zróżnicowanych regionów przyjęta na nieformalnym spotkaniu ministrów ds. planowania przestrzennego i rozwoju terytorialnego 19 maja 2011 r. w Gödöllő na Węgrzech.

Na gruncie polskim również powstają opracowania traktujące o polityce przestrzennej, a także potrzebie ochrony i kształtowania przestrzeni o wysokich wartościach funkcjonalnych i estetycznych.

Do dokumentów tych należy zaliczyć:

- Raport „Przestrzeń życia Polaków” (2014), Stowarzyszenie Architektów Polskich, opracowanie: Polska Polityka Architektoniczna (2009, 2011), Polska Rada Architektury, Stowarzyszenie Architektów Polskich, Towarzystwo Urbanistów Polskich, Izba Architektów RP;
- Raport o ekonomicznych stratach i społecznych kosztach niekontrolowanej urbanizacji w Polsce (2013), Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk.

W ramach diagnozy stanu polskiej przestrzeni stwierdzono, iż mamy do czynienia ze zjawiskiem *narastającego chaosu funkcjonalnego i wizualnego, sprzecznego z wymogami rozwoju zrównoważonego, pogarszającego warunki życia obywateli.*

Wymieniono:

- bezładną ekspansję stref podmiejskich,
- rozpraszanie zabudowy na terenach rolniczych, leśnych i rekreacyjnych,
- niszczenie krajobrazu kulturowego i naturalnego, w tym dóbr kultury współczesnej,
- brzydotę zabudowy terenów podmiejskich i wiejskich,

- chaotyczną zabudowę komercyjną pasów przydrożnych,
- degradację przestrzeni publicznych zaśmiecaną agresywną reklamą.

Powyższe problemy są szczególnie widoczne w cennej pod względem przyrodniczym, kulturowym i krajobrazowym przestrzeni Karpat i przyczyniają się do obniżenia jakości życia mieszkańców tego regionu. Dlatego też niezbędne jest pilne podjęcie działań mających na celu właściwe kształtowanie zagospodarowania przestrzennego w Karpatach. Można to uzyskać wyłącznie z aktywnym udziałem społeczności lokalnych i samorządów⁴.

---

⁴ <http://www.konwencjakarpacka.pl/spolecznosci-lokalne/planowanie-przestrzenne/kodeks>

DLA NAUCZYCIELI

PLASTYKA - MAGICZNA KULTURA ŁEMKÓW

Scenariusz zajęć

- 1. Temat zajęć** – Cerkwie łemkowskie
- 2. Adresat zajęć** – uczniowie klas VII
- 3. Etap edukacyjny** – II etap edukacyjny
- 4. Miejsce i czas realizacji zajęć** – sala plastyczna, czas trwania: 2*45 minut
- 5. Cel ogólny:**
  - poznanie kultury Łemków
  - poznanie architektury dawnej grupy etnicznej
  - nauka konstruowania małych brył i form architektonicznych
- 6. Cele szczegółowe:**
 Uczeń zna:
  - pojęcie „grupa etniczna Łemków”
  - pojęcia „cerkiew”, „dziedzictwo kulturowe”
  - Uczeń rozumie:
    - znaczenie twórczości ludowej
    - różnicę między kulturą i wyznaniem
 Uczeń potrafi:
  - pracować w grupie
  - planować estetyczne kształtowanie otoczenia
  - korzystać z różnych technik plastycznych (malarstwo, rzeźbiarstwo, fotografia)
  - stworzyć bryłę przestrzenną i formę architektoniczną
- 7. Środki dydaktyczne** – komputer, prezentacja multimedialna
- 8. Zastosowanie narzędzi ICT do realizacji zajęć** – rzutnik multimedialny, komputer
- 9. Formy pracy** – indywidualna
- 10. Metody i techniki pracy:**
  - eksponująca (ekspozycja)
  - podająca (prelekcja)
- 11. Opis przebiegu zajęć**
  1. Prelekcja dotycząca grupy etnicznej Łemków i cerkwi łemkowskich
  2. Dyskusja na temat wrażeń uczniów dotyczących walorów estetycznych i wartości emocjonalnej i kulturowej związanych z tradycją łemkowską
  3. Podział zespołu na grupy projektowe, zaplanowanie pracy grup.
  4. Temat prac: „Nasza wizja cerkwi łemkowskiej”.
  5. Wystawa prac grup projektowych.
- 12. Komentarz dydaktyczny**
 Zajęcia dają możliwość opowiedzenia uczniom o kulturach etnicznych, pokazania im architektury i twórczości ludowej, a także pracy własnej inspirowanej kulturą ludową.
- 13. Materiały dydaktyczne** – w załączonych materiałach.

Prezentacja "Łemkowie"

Łemkowie

Łemkowie to jedna z grup górskich północnych Karpat.

Powstała ona przez przemieszanie się osiedlającej się na dzisiejszej Łemkowszczyźnie ludności zachodniosłowiańskiej (polskiej i słowackiej), wschodniosłowiańskiej (ruskiej) oraz tzw. wołoskiej.

Łemkowie

Łemkowie są ludem wschodniosłowiańskim ruskim, modlą się w cerkwiach, w obrzędku wschodnim. Język ich jest podobny do języków wschodniosłowiańskich.

Stroje łemkowskie

Prezentacja "Łemkowie"

Śladami Łemków

Ryc. 163. ETNOGRAFICZNE GRANICE ŁEMKOWSZCZYZNY.

Największym badaczem kultury Łemków był Roman Reinfuss.

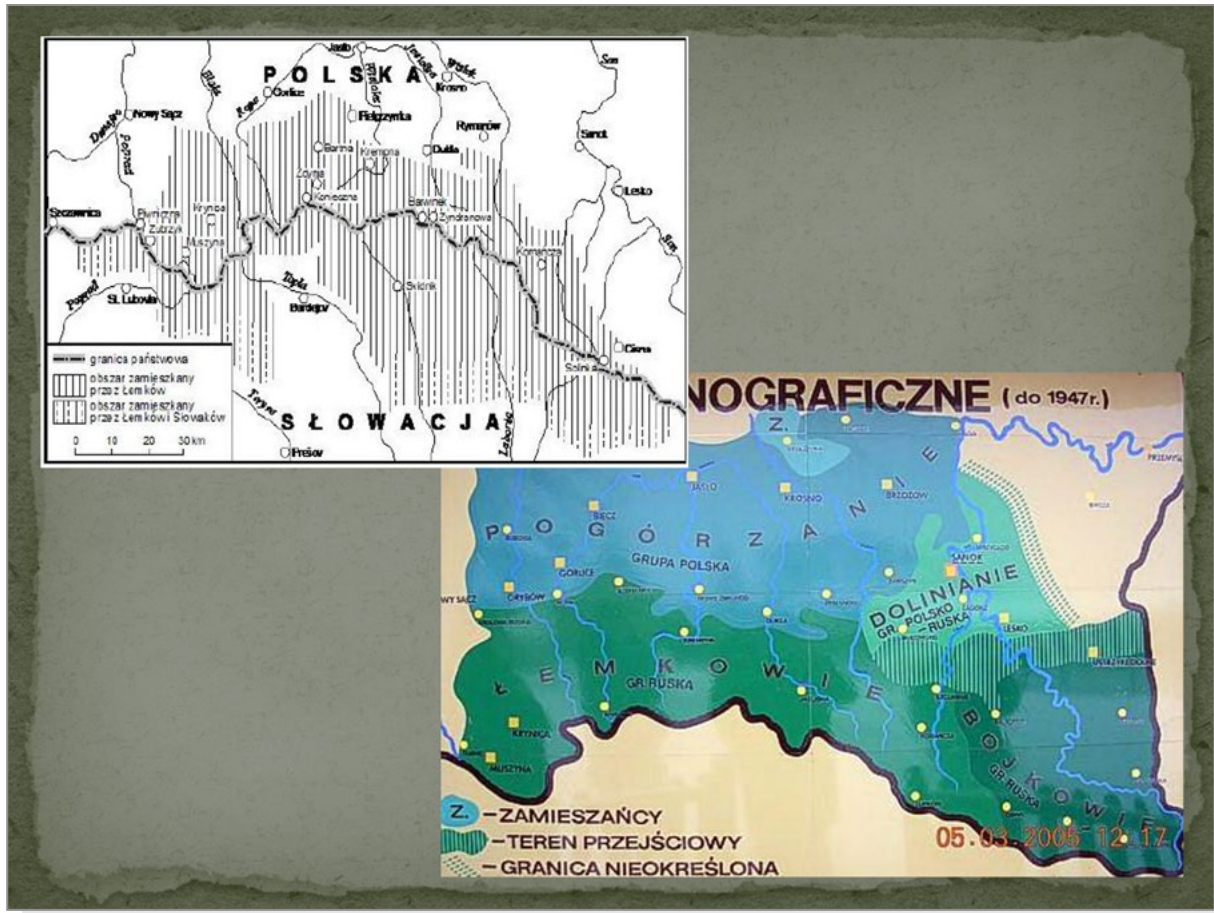
Domy Łemków

- Tworzona przez nich architektura ma specyficzne cechy.
- Domy mieszkalne to tak zwane chyże.

Powszechnie panującą zasadą było budowanie zagród jednobudynkowych. Obiekt taki pod jednym dachem mieścił część mieszkalną, pomieszczenia inwentarskie i gospodarcze, a funkcję stodoły pełnił strych.

Łemkowie – okres kształtowania się siedlisk

- Historyczni osadnicy – pasterze wołoscy i ich potomkowie podążający szlakiem transhumancyjnym – przywędrowali tu ze wschodu w poszukiwaniu lepszych warunków środowiskowych. Ich osady powstały na terenie Karpat już około XV wieku. Wówczas to ustaliła się strefa nowego osadnictwa pasterskiego, a taki podział utrwalił także etnografowie badający te tereny na początku XX wieku. Łemkowie (zwani przez ludność pogórza Rusnakami) to lud górski zajmujący północne i południowe stoki Karpat – ściślej przede wszystkim Beskid Niski i Sądecki w Polsce. Na Słowacji obszary przez nich zamieszkiwane ciągnęły się od rzeki Osławy na wschodzie aż po rzekę Poprad na zachodzie.

Prezentacja "Łemkowie"

Łemkowszczyzna

Przed II wojną światową obszary te stanowiły większą część powiatów: nowosądeckiego, gorlickiego, jasielskiego, krośnieńskiego oraz sanockiego. Obejmowały łącznie ponad 170 wsi. Szacuje się, że w tym okresie zamieszkiwało je około 100-150 tysięcy Łemków oraz 26 tysięcy Polaków.

Zaludnienie tych terenów diametralnie zmieniło się po akcji „Wisła”. Dziś Łemkowie stanowią tu mniejszość, a wielu z nich nie przyznaje się do swojego pochodzenia.

źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe

Akcja „Wisła”

W polskiej świadomości Łemko równa się Ukrainiec. Nie wszyscy wiedzą i rozumieją, że są to dwie zupełnie różne nacje. Łemkowie zapłacili wysoką cenę za utożsamianie ich ze wschodnim sąsiadem.

<https://menway.interia.pl>

Akcja „Wisła”

- Okres wysiedleń Łemków, lata 1944-1947, okazał się najtragiczniejszy dla społeczności łemkowskiej. Deportacje na Ukrainę (nazywane przez nową władzę repatriacjami) i wysiedleńcza akcja „Wisła” z 1947 roku były dla Łemków czasem, który można by bez przesady nazwać apokalipsą. Wysiedleni z ojcowizny, rozproszeni na odległych obszarach Ukrainy i Ziemi Zachodnich, pozbawieni zostali również swych świątyń, a często także duchownych, z których wielu skierowano do obozu w Jaworznie. Dodatkowo, władza ludowa zlikwidowała w latach powojennych Kościół greckokatolicki, choć formalnie nie istniała do tego żadna podstawa prawna. Deportowani na ziemie zachodniej i północnej Polski Łemkowie stanęli przed wyborem: albo pozostać jako unicy w łączności z Kościołem katolickim i uczestniczyć w nabożeństwach w rycie łańskim, albo organizować od podstaw parafie prawosławne.

Prezentacja "Łemkowie"

Wieś łemkowska

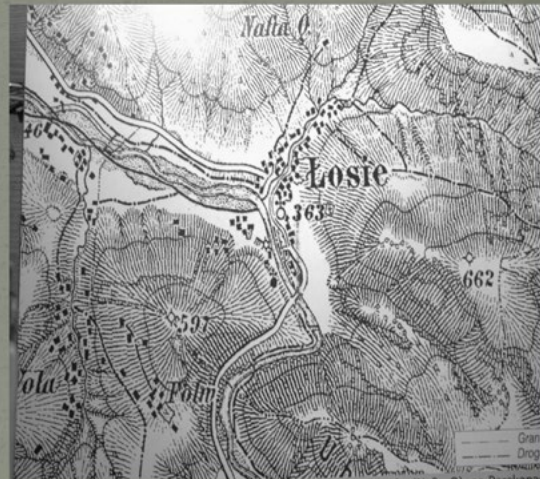
Wsie na Łemkowszczyźnie leżały głównie w dolinach, zajmując najniższe niezalwane części terasy, rzadko kiedy wspinając się na stoki.

Przeważnie były to **łańcuchówki** wzdłuż potoku, a zarazem drogi.

Czasem występowały też wsie luźniej zabudowane, przybierające kształt **kupówek**, np. Uście Gorlickie.

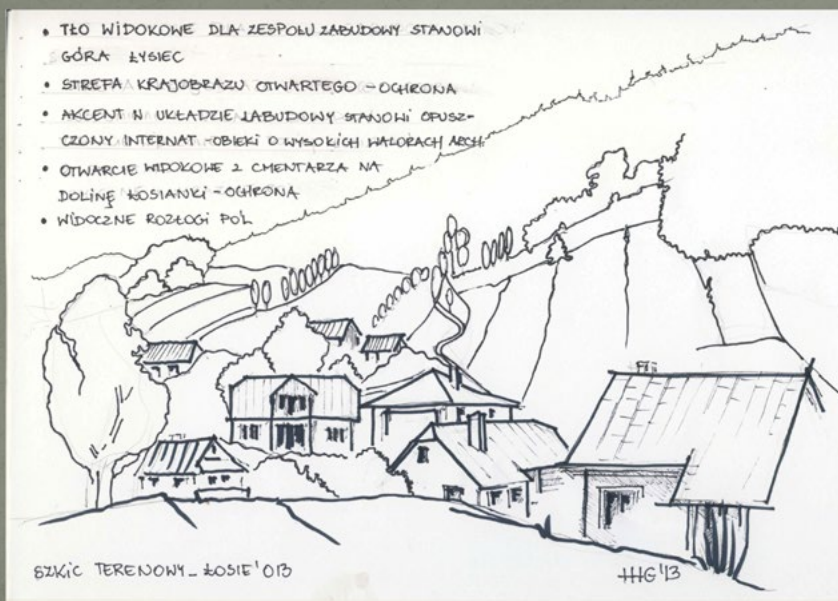
Zabudowa wsi łemkowskich jest zwarta (w łańcuchówkach), towarzyszy jej typowy, łańowy układ pól.

Rozproszone we wsiach łemkowskich jest tylko osadnictwo sezonowe.

Wieś łemkowska – Łosie

- TEO WIDOKOWE DLA ZESPOŁU ZABUDOWY STAWIWI
- GÓRA ŁYSIEC
- STREFA KRAJOBRAZU OTWARTEGO – OCHRONA
- AKCENT NI UŁADZIE ZABUDOWY STANOWI OPUSZCZONY INTERNAT – OBIEKI O WYSOKICH WĄŁOBACH ARSH
- OTWARCIE WIDOKOWE Z CHENTARZA NA DOLINĘ KOSIANKI – OCHRONA
- WIDOCZNE ROZŁOGI PÓL

Wieś łemkowska – Łosie

Niekiedy także części mieszkalną i gospodarczą ustawiano do siebie pod kątem prostym, by chroniły przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi.

Wieś łemkowska – Łosie

W pomieszczeniach mieszkalnych wszystkie otwory były maksymalnie zawężone, aby straty ciepła były jak najmniejsze.

Prezentacja "Łemkowie"

Budownictwo łemkowskie

Tradycyjnie stosowano w budynkach konstrukcję zrębową, głównie z drewna świerkowego, rzadziej jodłowego. Pierwszy wieniec zrębu łączono na zamek.

Budownictwo łemkowskie

Budynki wznoszono na podwalinach zwanych „peckami” umieszczonych w narożach.

Budownictwo łemkowskie

Ściany zewnętrzne wznoszono z kilku grubych drewnianych bel, których długość dyktowała późniejszą szerokość domu, zazwyczaj nie większą niż 7 m. Za to długość chyży dochodziła momentami nawet do 20, a czasem i więcej metrów. Dom kryto dachem dwuspadowym o konstrukcji krokwiowej.

Budownictwo łemkowskie

Dach był wysoki ze względu na obfite opady śniegu oraz na konieczność pomieszczenia na poddaszu siana. Tradycyjnym poszyciem był gont, który jednak z czasem zastąpiony został przez blachę trapezową kładzioną na rąbek stojący i malowaną farbą zabezpieczającą raz na cztery lata.

Prezentacja "Łemkowie"

Budownictwo łemkowskie

Część mieszkalną i stajnię przykrywano drewnianą powalą, na której środkowej belce (tragarzu) znaczone datę powstania chałupy.

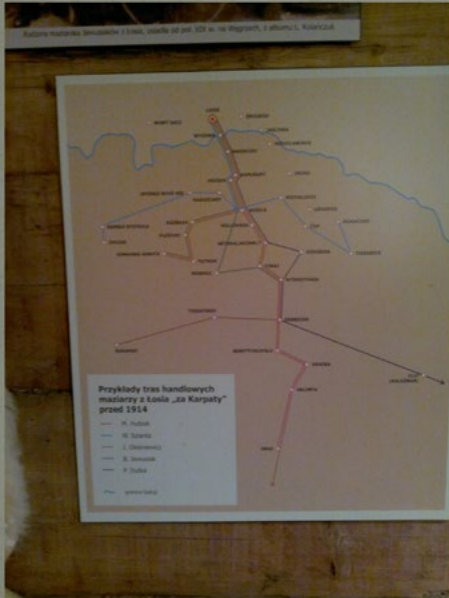
Wieś łemkowska – Łosie

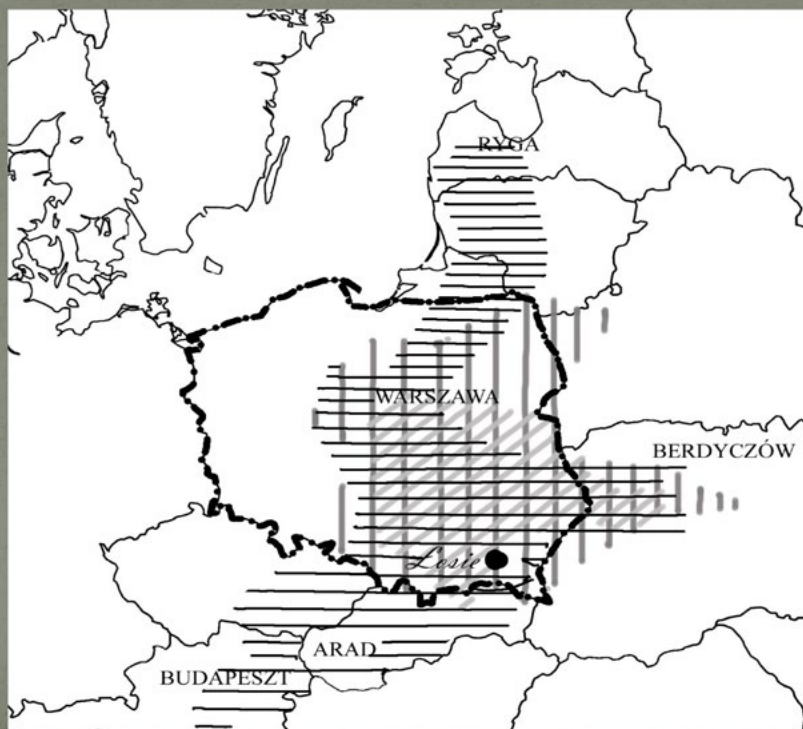
Specyfiką tej wsi było również rzemiosło, jakim trudnili się mieszkańcy.

W Łosiach na dużą skalę wydobywano i przetwarzano produkty ropopochodne, którymi następnie handlowano od Budapesztu aż po Rygę.

Maziarze

Wieś łemkowska – Łosie – maziarze

Prezentacja "Łemkowie"

Wieś łemkowska – Łosie – mazarze

Podczas corocznych długich podróży mazarze edukowali się w zakresie różnorodnych form architektonicznych i ciesielstwa, przynosząc nowe elementy, adaptując je na rodzimy grunt.

Wieś łemkowska – Łosie – mazarze

Architektura domostw bogatszych rodzin mazarzy tworzyła nobilitującą przestrzeń, której forma wynikała nie tylko z aspektu użytkowego, ale również z reprezentacyjnej funkcji.

Łemkowie – religia

Interesujący nas rejon jest tygłem wielu kultur, których losy nierozdzielnie splatały się w czasie.

Cerkwie łemkowskie

Prezentacja "Łemkowie"

Cerkwie łemkowskie

Kwitoń

fol. Darwał

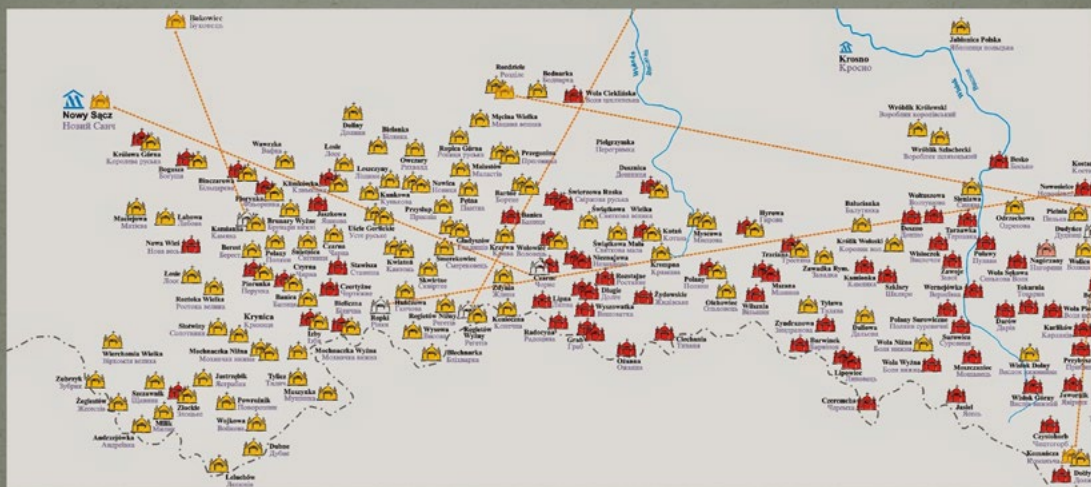

Banica

Bielanka

Cerkwie łemkowskie – położenie

Cerkwie łemkowskie

- Rozpatrując znaczenie widokowe cerkwi w strukturze osadnictwa Łemkowszczyzny, należy podkreślić, iż nie istnieje pojęcie „typowa drewniana cerkiew łemkowska”.

Cerkwie łemkowskie

- *Każdy obiekt sakralny jest specyficzny i niepowtarzalny i jest obrazem czasów, w jakich powstał, kanonów wynikających z kultu religijnego, jak też umiejętności budowniczych.*

Prezentacja "Łemkowie"

Cerkwie łemkowskie

- Drewniane cerkwie łemkowskie, podobnie jak wszystkie inne wiejskie obiekty sakralne, były wznoszone z drewna, harmonijnie wpisane w otaczający je krajobraz. Budowano je, wykorzystując naturalne ukształtowanie terenu, na niewielkich wzniesieniach, niekiedy nawet w trudniej dostępnych miejscach. Sprawiało to, że były silnym akcentem, a czasem dominantą całego układu osadniczego wsi. Świątynie otaczano wieńcem z drzew, zazwyczaj liściastych, spośród których w widoku wystawały tylko szczyty wież w postaci hełmów, kopuł i zwieńczeń.

Cerkwie łemkowskie

- Wiele przemawia za tym, że umiejscowienie cerkwi względem otoczenia było zabiegiem stosowanym już w początkowych realizacjach świadomie, przyniesionym przez budowniczych z terenu całych Karpat.

Cerkwie łemkowskie

Banica

fot. Darwał

Świątkowa Mała

fot. Darwał

Bodaki

fot. Darwał

Cerkwie łemkowskie

- Najbliższe otoczenie cerkwi, stanowiące cmentarz przycerkiewny, najczęściej otoczonyokołem z kamienia lub bali układanych na zrzęb, w większości przypadków uniknęło drastycznej zmiany funkcji, jednak i w tym najbliższym sąsiedztwie zdarzają się takie przejawy barbarzyństwa jak posadawianie nowego obiektu w odległości 4 metrów od historycznej zabytkowej świątyni.

Prezentacja "Łemkowie"

Cerkwie łemkowskie

Przypadki niszczenia bezpośredniego otoczenia cerkwi nie są wyjątkiem w Polsce – można zaobserwować je w całych Karpatach.

Cerkwie łemkowskie

Cerkiew z Matysowej – skansen w Starej L'ubovni (Słowacja)

Cerkwie łemkowskie

Cerkwie łemkowskie

Złockie

fot. W. Gargała

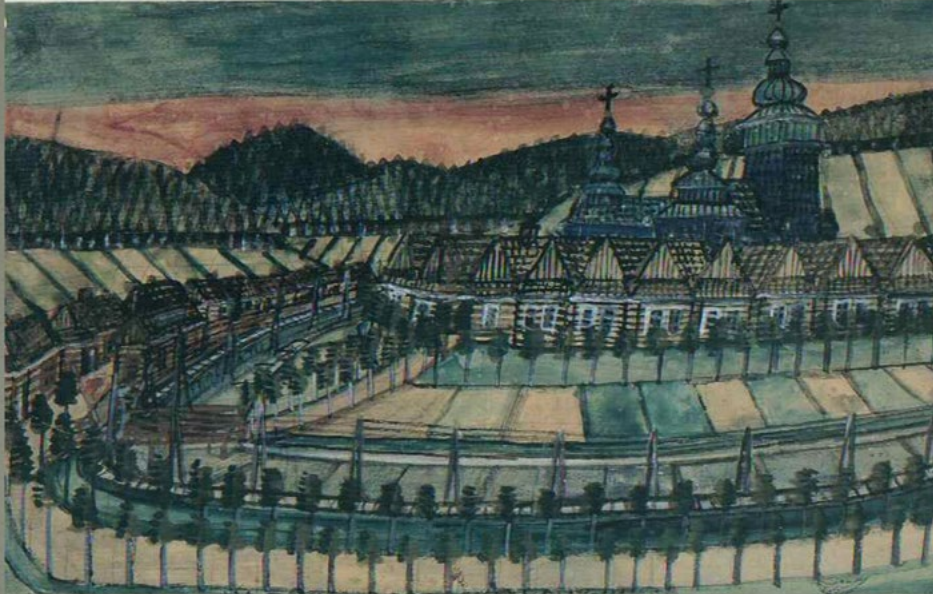
Lipany

fot. T. Gaber

Prezentacja "Łemkowie"

Cerkwie łemkowskie

Nikifor

Znani Łemkowie

- **Nikifor**,
zwany też Nikiforem
Krynickim (prawdziwe
nazwisko Epifaniusz
Drowniak), urodził się
w 1895 roku w Krynicy,
zmarł w 1968 również
w Krynicy.
Samouk, zaliczany do
grona najwybitniejszych
na świecie malarzy tzw.
naiwnych, prymitywistów.

Znani Łemkowie

- **Andy Warhol**
- Andy Warhol urodził się 6 sierpnia 1928 r. w Pittsburgu w Pensylwanii jako Andrej Varchola. Jego rodzice, Andrij (Andrew) Varchola i Ulija (Julia) Justyna Zavacka, byli imigrantami. Wyemigrowali do Stanów za chlebem. Ich droga ze Słowacji wiodła przez Gdańsk. Rodzice artysty pochodzili z mniejszości grekokatolickiej, z Łemków z wioski Miková, położonej we wschodniej Słowacji.

DLA NAUCZYCIELI

PLASTYKA – PLANUJ PRZESTRZEŃ W PIENINACH**Scenariusz zajęć**

- 1. Temat zajęć** – Planuj przestrzeń w Pieninach
- 2. Adresat zajęć** – uczniowie klas VI–VIII
- 3. Etap edukacyjny** – II etap edukacyjny
- 4. Miejsce i czas realizacji zajęć** – sala lekcyjna, czas trwania: 2*45 minut
- 5. Cel ogólny:**
  - zapoznanie uczniów z pasmem górskim Karpat – Pieninami
  - przybliżenie podstaw planowania przestrzeni
- 6. Cele szczegółowe:**

Uczeń zna:

  - pojęcie „planowanie przestrzenne”
  - pasma górskie w polskich Karpatach

Uczeń rozumie:

  - działania z zakresu estetycznego kształtowania przestrzeni
  - aranżacje przestrzenne

Uczeń potrafi:

  - wyrażać emocje w pracach plastycznych
  - pracować samodzielnie
  - tworzyć estetyczne kompozycje
  - projektować otoczenie, podnosząc jego walory estetyczne
  - stosować różnorodne techniki plastyczne
- 7. Środki dydaktyczne** – komputer z dostępem do internetu, prezentacja multimedialna, farby, kredki, blok rysunkowy
- 8. Zastosowanie narzędzi ICT do realizacji zajęć** – rzutnik multimedialny, komputer
- 9. Formy pracy** – indywidualna
- 10. Metody i techniki pracy:**
  - eksponująca (prezentacja multimedialna)
  - aktywizująca
  - programowana
- 11. Opis przebiegu zajęć**
  6. Prezentacja multimedialna z wykorzystaniem zdjęć z Pienin
  7. Krótka pogadanka na temat planowania przestrzeni – wskazanie na istotną rolę planowania przestrzennego i konieczność prowadzenia zrównoważonej gospodarki przestrzennej
  8. Praca indywidualna polegająca na stworzeniu rysunku konkursowego dotyczącego zagospodarowania terenu - wyjaśnienie zasad tworzenia prac
  9. Wystawa prac
- 12. Komentarz dydaktyczny**

Zajęcia dają możliwość przekazania uczniom, czym jest zagospodarowanie terenu i uwrażliwienie ich na piękno gór.
- 13. Materiały dydaktyczne** – w załączonych materiałach.

Lekcja 6

---

1. Czynności organizacyjno-porządkowe.
2. Prezentacja informacji i zdjęć z Pienin.
3. Ogłoszenie konkursu rysunkowo-malarskiego z użyciem technik plastycznych na najpiękniejszy projekt zagospodarowania terenu w Pieninach. Na rysunku powinny zostać przedstawione zarówno pasmo górskie jak i tereny mieszkalno-pensjonatowe, tereny rekreacyjno-sportowe, tereny wypoczynkowe i atrakcje turystyczne.
4. Zorganizowanie wystawy prac.

Pieniny

Pieniny są jednym z najpiękniejszych i najbardziej malowniczych pasm górskich w łańcuchu Karpat w Polsce. Rozpościerają się w południowej Polsce i północnej Słowacji. Rzeką Dunajec dzieli to pasmo na trzy grupy górskie: Pieniny Spiskie, Pieniny Środkowe i Pieniny Małe.

Pieniny Spiskie są wysunięte na zachód, obejmują obszar ciągnący się od Dursztyna przez przełom czorsztyński – Jezioro Czorsztyńskie ograniczone rzekami Białką i Dunajcem. Położone są one w całości w Polsce. Najwyższy szczyt Pienin Spiskich to Żar (883 m n.p.m.).

Pieniny Środkowe to najciekawsza przyrodniczo i krajobrazowo część całych Pienin. Określane są popularnie po prostu jako Pieniny, a pomiędzy nimi płynie Dunajec, tworząc słynny Przełom Dunajca. Pieniny Środkowe rozciągają się od Niedzicy do Przełomu Dunajca i dalej od Sromowiec po Szczawnicę. Znaczna część Pienin Środkowych leży na obszarze Pienińskiego Parku Narodowego. Najbardziej znanymi szczytami tej części Pienin są Trzy Korony (982 m n.p.m.).

Przełom Dunajca to jeden z najpiękniejszych przełomów rzecznych w Europie. Dunajec, przedzierając się przez pasmo Pienin, na długości 8 km tworzy potężny skalny kanion. Najlepszym sposobem jego obejrzenia jest spływ regionalnymi tratwami, cieszący się z roku na rok coraz większym powodzeniem⁵.

---

⁵ <http://www.pieniny.com/pl/io171/pieniny>

1986 – Przełom Dunajca

1988 – Sromowce Niżne

Prezentacja "Pieniny"

1991 – Trzy Korony

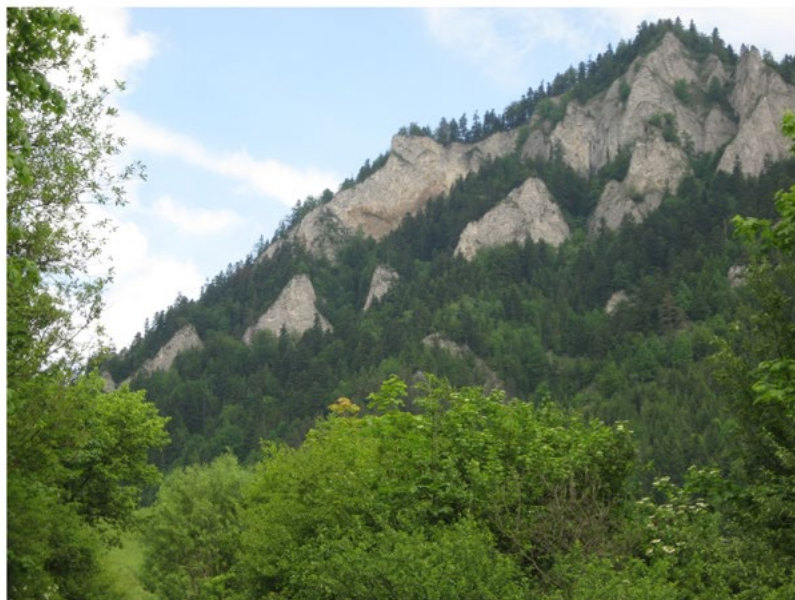

1992 – Sokolica

2014 – Trzy Korony

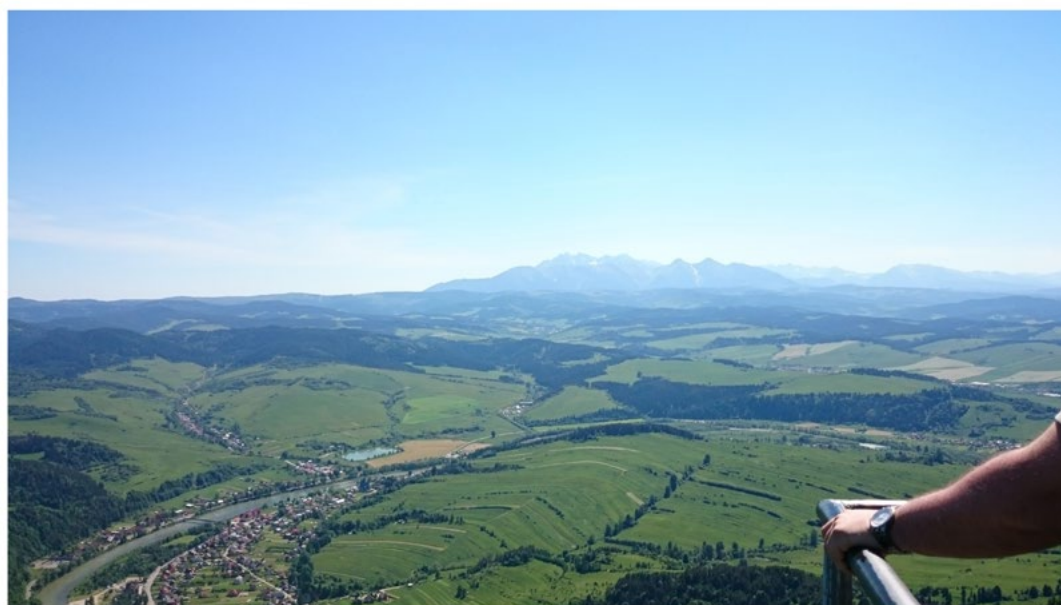
2014 – schronisko w Sromowcach Niżnych

2014 – Trzy Korony, widok z Czerwonego Klasztoru

2015

2015 – przełęcz Chwała Bogu

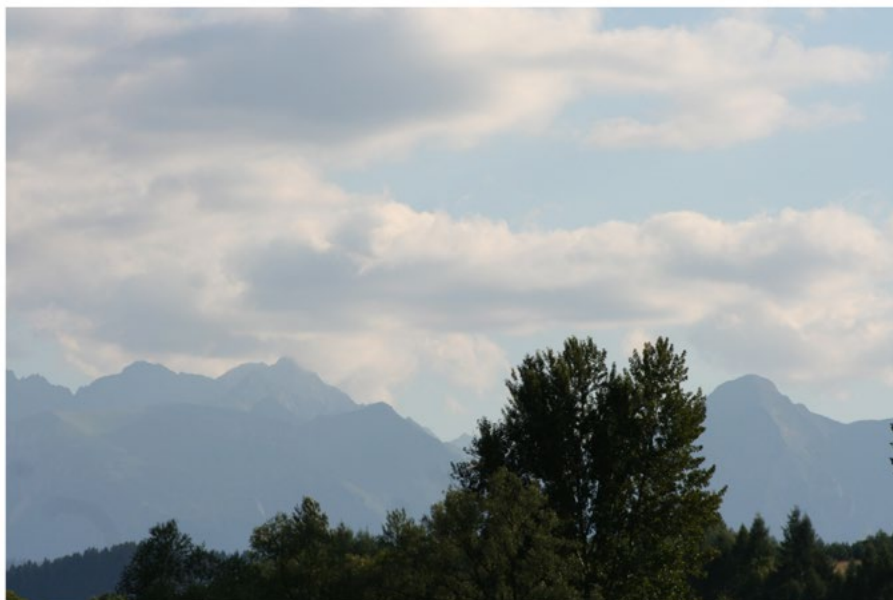
2015

Prezentacja "Pieniny"

2015

2015

2015

2018

2018

DLA NAUCZYCIELI

MUZYKA

Scenariusz zajęć

1. **Temat zajęć** – Taniec góralski, taniec zbójnicki
2. **Adresat zajęć** – uczniowie klas VI–VIII
3. **Etap edukacyjny** – II etap edukacyjny
4. **Miejsce i czas realizacji zajęć** – sala gimnastyczna, sala muzyczna, czas trwania: 45 minut
5. **Cel ogólny:**
  - poznanie folkloru góralskiego
  - przyswojenie niezbędnej wiedzy z zakresu kultury muzycznej
  - poznanie wiedzy o tańcu
  - ćwiczenie ekspresji ruchowej
6. **Cele szczegółowe:**

Uczeń zna:

  - pojęcia „taniec góralski” i „taniec zbójnicki”
  - nowe figury taneczne
  - nazwy w gwarze góralskiej

Uczeń rozumie:

  - zagadnienia przedstawione w prezentacji
  - polecenia nauczyciela
  - potrzebę poznania siebie i swojego partnera

Uczeń potrafi:

  - pracować w grupie
  - zrozumieć utwór muzyczny
  - odnieść
  - taniec do przeżycia emocjonalnego
  - współgrać z grupą, aby taniec był harmonijny
7. **Środki dydaktyczne** – program PowerPoint, ciupaga, chusta góralska, kapelusze, prezentacja multimedialna
8. **Zastosowanie narzędzi ICT do realizacji zajęć** – rzutnik multimedialny, komputer z dostępem do internetu
9. **Formy pracy** – zbiorowa, grupowa
10. **Metody i techniki pracy:**
  - eksponująca (prezentacja multimedialna)
  - aktywizująca
  - podająca
  - praktyczna
11. **Opis przebiegu zajęć**
  1. Prezentacja dotycząca tańca podhalańskiego
  2. Przybliżenie przyśpiewki góralskiej
  3. Nauka tańca góralskiego i jego charakterystycznych figur
12. **Komentarz dydaktyczny**

Zajęcia dają możliwość uwrażliwienia ucznia na folklor ludowy i zapoznania go z kulturą Podhala.
13. **Materiały dydaktyczne** – w załączonych materiałach.

Lekcja 7

---

1. Czynności organizacyjno-porządkowe.
2. Prezentacja dotycząca dwóch stylów tanecznych na Podhalu.
3. Odtworzenie umieszczonych w prezentacji filmów, które pokazują, czym charakteryzuje się folklor podhalański i jak wyglądają poszczególne tańce.
4. Poznanie przyśpiewki Zbójnicki.
5. Rozdzielenie ról wśród uczniów i przydzielenie wcześniej przyniesionych rekwizytów.
6. Nauka tańca góralskiego przeplatane przyśpiewką góralską.

Zbójnicki

W murowanej piwnicy
Tańcowali zbójnicy
Kazali se piknie grać
I na nózki pozirać

Tańcowałbyk kiebyk móg
Kiebyk ni miot krzywych nóg
A że krziwe nogi mom
Co podskocze, to sie gnom!

Łapał zbójnik zbójnickie
Hej, ty baca, baca nas
Dobryk chłopców na zbój mas
Jesce byś ik lepsyk miot
Hej, kiebyś im syra doł

TANIEC GÓRALSKI TANIEC ZBÓJNICKI

Na Podhalu wyróżniamy **dwa rodzaje tańców:**

1. GÓRALSKI

Rys. [https://www.google.com/search?q=taniec+g%C3%B3ralski&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjeg-
io2cjfAhXvp4sKHd88CswQ_AUIDigB&biw=1366&bih=626#imgrc=mSKUxRqV4W9ObM](https://www.google.com/search?q=taniec+g%C3%B3ralski&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjeg-
io2cjfAhXvp4sKHd88CswQ_AUIDigB&biw=1366&bih=626#imgrc=mSKUxRqV4W9ObM)

Prezentacja "Tańce"

Na Podhalu wyróżniamy **dwa rodzaje tańców**:

2. ZBÓJNICKI

Rys.
https://www.google.com/search?q=taniec+ZB%C3%93JNICKI&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiugtnS2sfAhVkw4sKHY1_Cc8Q_AUIDigB&biw=1366&bih=577#imgrc=mOJeSKVVQSOj1M

TANIEC GÓRALSKI

Taniec góralski wywodzi się z kultury pasterzy wołoskich. W dawnych czasach wykonywany był on przez tylko jedną parę. Różni się od innych znanych nam tańców przede wszystkim tym, że tancerze nie dotykają się, tylko tańczą wokół siebie, zbliżając się i oddalając.

Rys. arlyzm.com

Taniec góralski rozpoczynany jest z reguły przyśpiewką ludową, śpiewaną jeszcze przed muzyką. Następnie tancerz podaje nutę.

W tańcu przeważają solowe występy mężczyzn.

Przy ostatniej figurze tancerz przyklęka na jedno kolano i kapeluszem wykonuje ukłon w stronę tancerki. Czasami do tańca wtrąca się inny tancerz, który też ukłonem prosi o kolejny taniec z panną.

Prezentacja "Tańce"

Rys. https://z-ne.pl/s,docid,53285,zakopane_42_gorski_karnawal.html

TANIEC ZBÓJNICKI

Taniec zbójnicki jest tańcem męskim. Polega na wykonywaniu takich samych ruchów w obwodzie koła przez kilku lub kilkunastu górali.

Rozpoczyna się od marszu, przy którym tancerze tworzą okrąg.

Rys. <https://z-ne.pl/s.menu.1399.taniec.html>

Cały układ podzielony jest na części. Kolejne fragmenty tańca oddzielone są przyśpiewkami.

Punkt kulminacyjny stanowią wyskoki i przysiady połączone z wyrzucaniem nóg do przodu.

Prezentacja "Tańce"

Rys. <http://wiano.eu/article/1433>

Na koniec tancerze obracają się w koło.
Ten rodzaj tańca jest bardzo wyczerpujący.
Wymaga od tancerzy dużo energii i siły.

FIGURY TANECZNE

Taniec składa się zwykle z trzech podstawowych figur, których nazwy wzięły się z nut muzycznych:

OZWODNY

czyli figura tańczona na początku, w której lekko pochylony tancerz wyrzuca do przodu raz prawą, raz lewą nogę.

KRZESANIE

figura taneczna, w której uderza się dłońmi o stopy lub (rzadziej) piętą o piętę.

ZIELONA

jest to figura kończąca taniec, polega na obracaniu się tancerzy: w tańcu góralskim jednej pary, a w zbójnickim wszystkich tancerzy.

źródło: <http://zakopane.com/kultura-goralska-krotki-przewodnik>

Obecnie **taniec góralski i zbójnicki wzajemnie się przenikają**. Wiele kroków z tańca zbójnickiego przeszło do góralskiego, przede wszystkim na potrzeby zwiększenia atrakcyjności pokazów tanecznych dla coraz większej liczby turystów.

Źródło: <http://zakopane.com/kultura-goralska-krotki-przewodnik>

TANIEC GÓRALSKI

Konkurs par tanecznych w Bukowinie
Tatrzańskiej 2014

https://www.youtube.com/watch?v=Le6Ja_d95Q0

TANIEC ZBÓJNICKI

Bukowina Tatrzańska 2014

https://www.youtube.com/watch?v=F_BDLYAfg7w

Instytucje współfinansujące

Unia Europejska
Fundusz Spójności

Instytucja realizująca

Patroni honorowi

MINISTERSTWO
ŚRODOWISKA

Kuratorium
Oświaty
w Rzeszowie

Publikacja została wydana w ramach projektu „Planowanie przestrzenne jako narzędzie ochrony przyrody w Karpatach”, współfinansowanego przez Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie oraz Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Krakowie.

O AUTORCE

Ewa Cisto – magister filologii polskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim, wieloletni nauczyciel w szkole średniej, wychowawca i pedagog. Studia podyplomowe w zakresie socjoterapii. Uprawnienia trenerskie i coachingowe. W chwili obecnej wykładowca akademicki i szkoleniowiec (głównie w zakresie szeroko pojętej profilaktyki oraz pracy z dziećmi i młodzieżą sprawiającymi trudności wychowawcze). Terapeuta w Domu Dziecka.

WYDAWCA

Stowarzyszenie Ekopsychologia

ul. Grabina 6/18, 32-840 Zakliczyn

tel.: 785 341 089

e-mail: ekopsychologia@ekopsychologia.pl

www.ekopsychologia.pl

ISBN 978-83-921432-8-4

Unia Europejska
Fundusz Spójności

